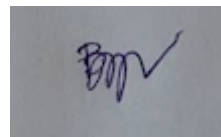

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА
Утілення концепції прав тварин у міжнародному
та національному праві**

Виконала:

Студентка 2 року навчання
магістерської програми
Василенко Анастасія Миколаївна
anastasiia.vasylenko@ukma.edu.ua

Науковий керівник:

Непийвода Василь Петрович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та
європейського права

Київ 2022

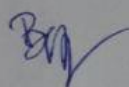
Демонстрація спеціальної роботи

Я, Василько Анастасія Дмитрівна, студентка 2 року
новонабраної магістерської програми за спеціальністю «Право
організованого правління» на факультеті НАУКМА підтверджую
наступне:

— написала свою кваліфікаційну (магістерську) роботу
на тему: «Змінення концепції прав людини у міжнарод-
ному та національному праві» відносно виконання спе-
ціальної роботи, що не містить порушень, пере-
бачених п. 3.1 Положення про спеціальну роботу
здобувачів освіти у НАУКМА, зі змістом якої я
ознайомена;

— я зробила, як передано мною для перевірки
автентичності версії роботи є ідентичною її
друкованої версії.

10.06.2022

Анастасія ВАСИЛЕНКО

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. Становлення концепції прав тварин.....	7
1.1. Становище тварин в праві.....	7
1.2. Сучасний стан розвитку національного законодавства у сфері прав тварин.....	10
1.3. Дискримінація тварин на основі належності до певного виду.....	14
1.4. Перешкоди для застосування принципу рівності щодо тварин та шляхи їх подолання	17
Розділ 2. Сучасні погляди на концепцію прав тварин.....	23
2.1. Концепція прав тварин щодо правосуб'єктності тварин.....	23
2.2. Концепція прав тварин, побудована на інтересах тварин.....	26
2.3. Концепція належності прав тварин як «суб'єктам життя».....	28
2.4. Концепція прав тварин «завіси невідання» та громадянства для тварин.....	31
2.5. Теорії штучності концепції прав тварин.....	33
Розділ 3. Міжнародно-правові акти, що регулюють захист прав тварин: європейська практика.....	39
3.1. Європейська конвенція про захист домашніх тварин...	40

3.2. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях.....	45
3.3. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні.....	52
Розділ 4. Система законодавства України, що регулює захист прав тварин.....	58
4.1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» як стрижневий документ.....	58
4.2. Інші законодавчі акти, що прямо чи безпосередньо регулюють захист прав тварин.....	72
Розділ 5. Аналіз судової практики України щодо захисту прав тварин.....	75
5.1. Порушення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України.....	77
5.2. Відсутність або недостатність виконання службових повноважень судом та правоохоронними органами.....	84
5.3. Зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду.....	91
ВИСНОВКИ.....	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Кожні 10 секунд люди вбивають близько 24000 тварин лише для споживання. Сумарно 75 мільярдів кожного року. Це відбувається зі швидкістю, якої не було раніше. За останні пів століття населення Землі зросло вдвічі, а кількість виробництва м'яса в чотири рази. Проте попит на м'ясо продовжує рости, очікується, що до 2050 року людство споживатиме 455 мільярдів тонн м'яса. Близько мільйона свиней, мільярду овець, пів мільярду корів та 23 мільярди курей живуть поряд з нами.¹ Все більше уваги приділяється питанню захисту прав тварин. Це зумовлено бажанням побудувати гуманне суспільство вільне від видової дискримінації, жорстокості, агресії, аморальності, що негативно впливають на громадськість. Жорстоке поводження з тваринами стає першою ланкою, після якої слідує жорстоке поводження стосовно людей, а тобто до вчинення правопорушень проти здоров'я та життя людини. Жорстоке поводження може увійти у норму і, таким чином, впливати на взаємини між людьми. Також відомо, що часта безкарність та низькі штрафи за жорстоке поводження з тваринами призводять до повного нехтування та зневаги до законодавства та зневіру у його ефективності захистити права та запобігти їх порушенню.

Дослідницьке питання: «Чи передбачає міжнародне та національне право утілення концепції прав тварин?».

Об'єкт дослідження: концепція прав тварин; предмет дослідження: міжнародне та національне право, покликане захищати тварин.

Метод дослідження: порівняльно-правовий метод, який дозволить вивчити не лише загальні напрями розвитку міжнародного та вітчизняного права у сфері захисту тварин, а й дасть змогу дослідити схожості та розбіжності у правових системах та оцінити сучасний стан ефективності цих систем.

Мета дослідження: на основі аналізу сучасного стану міжнародного та національного права у сфері захисту тварин дослідити концепцію прав тварин та стан її втілення в міжнародне та національне право.

¹ Ezra Klein, Joe Posner Explained: Documentary television series. – Vox Media, 2019. – 2 season 8 episode.

Завдання дослідження: дослідити питання щодо визначення і правової природи концепції прав тварин; проаналізувати існуючі правові засоби захисту тварин на національному та міжнародному рівнях.

Саме тому це питання є актуальним та потребує детальнішого вивчення проблеми. У роботі наведено аналіз існуючих концепцій прав тварин, історичний аналіз становища тварини як носія правосуб'єктності, міжнародно-правових та вітчизняних норм, судової практики у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України), акцентуючи увагу на рівні дотримання принципу верховенства права, що складається із законності, юридичної визначеності та рівності усіх перед законом, та на пошуку основних гіпотез причин порушення цього принципу.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ТВАРИН

1.1. Становище тварин в праві

Дискусія про права тварин та їх місце серед людей починається ще від часів давньогрецьких та римських філософів. Піфагорійці (VI–IV ст. до н. е.) та неоплатоністи (III–VI ст. н. е.) вірили у реінкарнацію, вірили, що душа пересилається від тіла до тіла (у тому числі між тілами людей та тварин), тому піфагорійці та неоплатоністи були носіями ідеї морального обов'язку кожного поважати тварин. Арістотель (384–322 рр. до н. е.) досить часто у своїх роботах стверджував, що тварини та люди є окремими одиницями населення.² Він наголошував, що тварини живуть окремо від людей, маючи метою свого життя — жити для самих себе без страждань та експлуатації з боку людини, живуючи у власне задоволення. Проте також у працях Арістотеля зустрічається твердження, що протирічить першому, а саме судження про те, що природа створила тварин заради людей, для людей, чим і виправдовується ставлення людей до тварин.

Неодноразово в історії можна знайти схожі бачення світу. Наприклад, стоїки (300 р. до н. е.) вважали, що все, що знаходиться на світі побудовано ієрархічно в залежності від головної мети їх існування та досконалості розвитку. Тому людина вважалася найбільш схожою та наближеною до небесних створінь, у той час як тварина вважалася створеною служити людині відповідно до своїх можливостей та характеристик. Ця ієрархія світу полягала у нескінченній експлуатації нижчого класу створінь. На жаль, до середини 19 століття даний світогляд був досить популярним та провідним серед тогочасних науковців та філософів. Ставлення до тварин можливо описати як ставлення до рабів, що піддавалися моральному гнобленню та фізичному насиллю. Святий Августин (християнський теолог і церковний діяч 354–430 р.р.) проповідував ці ідеї, що згодом лягли в основу християнської ідеології. Схоже трактування

² Animals and the Law. – Encyclopedia, 1998 (with changes). – <https://www.britannica.com/topic/animal-rights>.

становища тварин перейнято в трактатах Гая (130–180 р.р.) і Юстиніана (483–565 р.р.), кодифікованих тогочасними юристами (глосаторами) в ХІХ столітті. Згодом ідея експлуатації тварин перейшла до американського загального права. На той час, будь-які ідеї, що пропагували благополуччя тварин та рівне ставлення людей до тварин перетворилися виключно на філософські дискусії та роздуми, поки у ХХ столітті ситуація не почалася змінювати застарілі установи.³

Становище тварин згадується у ІІІ столітті нашої ери, коли юрист Гермогеніан у своїх роботах писав: «Всі закони було встановлено заради людей» (лат. «*Nominum causa omne jus constitum*»)⁴. Фіцджеральд у трактаті «Салмонд про юриспруденцію» (1966 р.) писав, що всі закони створені та створюються виключно для добробуту людей і дане ставлення не викликає будь-яких відносин чи обов'язків людей перед тваринами.⁵ Як наслідок, саме за тваринами закріпився статус фізичної речі, тварина перестала бути істотою. Фізичні речі належать особі, яка володіє правом власності на цю річ, вони не мають особистих прав, інтересів, свобод. Захист тварин здійснювався виключно як частина захисту прав власності осіб, наприклад, існувала норма, що зобов'язувала винну особу, що заподіяла шкоду тварині, компенсувати шкоду власнику речі, що відповідно вплине на реалізацію права власності особи. Дані норми відгукуються і в сучасних міжнародно-правових актах та національних законодавствах, включаючи їх до законодавчої сфери, спрямованої на захист тварин від жорстокого поводження, централізуючи при цьому людину, її права та інтереси. У Римському праві прослідковується зміна статусу речі, наприклад, люди-раби могли переходити від статусу речі до статусу особи та навпаки. Таким чином, колишня річ стає суб'єктом права, маючи власні права та правовий захист. Досить часто людей-рабів та їх становище зрівнюється із становищем тварин. Історик Девід Брайон Девіс писав, що це є досить дивовижно, як людина-раб визнавалася річчю, якою володіють, користуються та

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

розпоряджаються, ніби вона є домашньою твариною.⁶ Схожості збігаються у теперішньому тавруванні та цінуванню тварин відповідно до їх характеристик. Юрист Роско Паунд писав, що раби та тварини були об'єктами права власності, історик Баррі Ніколас стверджував, що раб у Римі не мав власних прав та у праві виступав об'єктом, як тварина.⁷

Як було вищезазначено, XX століття стало вісником змін. Наприкінці XVIII століття та на початку XIX століття обертів набирають гуманні реформатори, що боролись за заборону дитячої праці, жорстоких покарань у школах, умов утримання в'язниць та жорстокого поводження з тваринами. Вільям Вілберфорс став ініціатором першого законопроєкту, що передбачав скасування знущання над тваринами та регламентував моральний обов'язок кожного забезпечувати належне благополуччя тваринам, проте даний законопроєкт було відхилено (1800 рік). У 1809 році Барон Ерскін вніс схожий законопроєкт, що передбачав заборону жорстокого поводження з тваринами. Головна мета цього законопроєкту полягала у справедливому та рівному ставленні до тварин, заради принципів освіченої людини, що живе у гармонії сама з собою та оточуючим світом. Знову Палата громад відхилила прийняття даного закону. Згодом, а саме у 1821 році, було розглянуто законопроєкт, що передбачав запобігання жорстокому поводженню з фермерськими тваринами (автори законопроєкту Уїлберфорс, Томас Фоуелл Бакстон і Річард Мартін). Даний закон відомий як Закон Мартіна, що вперше у 1822 році захистив тварин. Проте списку тварин, що підпадали під правовий захист були лише рогата худоба, воли та коні. Інших тварин закон не захищав жодним чином і тим паче не надавав тваринам жодних прав. На прикладі Сполученого Королівства Сполучені Штати Америки прийняли схожі закони, покликані захищати благополуччя тварин, забороняючи жорстоке поводження та регламентуючи обов'язок людини ставитися до тварин з повагою. Сьогодні в Сполучених Штатах Америки існує чимало схожих законів, наприклад, з 1966 року федеральний закон регулює діяльність людей в експлуатації тварин у наукових

⁶ Там само.

⁷ Там само.

дослідженнях, тваринництві та в розважальних цілях. Проте жоден із згаданих вище законів не змінили правового статусу тварин у вигляді речей. І лише у 2008 році Іспанія прийняла резолюцію, мета якої полягала у наданні шимпанзе, орангутангам, горилам прав, якими раніше володіти могли лише люди. Також було заборонено використання шимпанзе, орангутангів, горил у непотрібних наукових дослідженнях, що не несуть суспільної користі, у цирках, виставках та інших розважальних заходах, метою яких було отримання прибутку. І хоча резолюція не реалізувала себе повним чином та мавпи досі використовуються у розважальних цілях, проте вони повинні мати відповідні умови та стандарти утримання.⁸

Отже, становлення концепції прав тварин бере свій початок від часів Піфагора та Арістотеля. Філософи були прибічниками ідеї морального обов'язку кожної людини поважати тварин, наголошуючи на меті тварини жити, не зазнаючи страждань та експлуатації з боку людини. Однак з розвитком цивілізації дана версія концепції прав тварин отримала протилежне трактування. У III столітті Гермогеніан закріпив ієрархію світу, що полягала у нескінченній експлуатації нижчого класу створінь. Фіцджеральд писав, що всі закони створюються виключно для людини, не змінюючи ставлення тварин як служителів людини. Лише у XX столітті на тлі реформ щодо жорстокого поводження з тваринами концепція почала змінюватися у кращий бік для тварин.

1.2. Сучасний стан розвитку національного законодавства у сфері прав тварин

Морально-етична ідеологія сучасного суспільства дуже добре відображається у національному та міжнародному захисті прав тварин. Домашні та дикі тварин є категорією тварин, що найбільш захищенні правом та

⁸ Там само.

охороняються державою. Тому ст. 1 Всесвітньої декларації прав тварин, що регламентує рівність права на життя всіх тварин і однаковість прав на існування від народження, є швидше показовою та не ефективною.⁹

Права, що належать тваринам між собою різняться в залежності від моральних засад країни та юрисдикції цієї країни. У цьому випадку прослідковуються випадки від визнання тварин як суб'єктів, що мають права та інтереси та до повного нехтування питання інтересів тварини, що проявляється у відсутності законодавчо закріплених норм, що забороняють жорстоке поводження з тваринами.

Станом на 2019 рік офіційно права тварин визнавали такі країни як: Австрія, Австралія, Бельгія, Болгарія, Чилі, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Іспанія, Словаччина, Словенія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нова Зеландія.¹⁰

Організація Об'єднаних Націй Загальною декларацією про добробут тварин (англ. «Universal Declaration on Animal Welfare») визнала тварину носієм права, акцентуючи увагу на забезпечення добробуту тварин та моральному обов'язку людини захищати та охороняти собі подібних. Шість країн заборонили використання мавп (гомініди або людиноподібних мавп) у наукових дослідках, і лише Австрія на законодавчому рівні заборонила використання гібонових, родина приматів, що найчастіше використовують для проведення наукових експериментів та досліджень.¹¹

Болівія у 2009 році стала першою країною, що прямою нормою закону заборонила жорстоке поводження з тваринами у цирках та у місцях розваг. Сполучені Штати Америки є чи не єдиною країною, де заборонено забій коней для споживчих цілей. Індія є єдиною країною, яка заборонила вбивання корів з

⁹ Universal declaration of animal rights (UNESCO, 15 October 1978). – <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf>.

¹⁰ Animal rights by country or territory. – Encyclopedia, 2022. – https://en.wikipedia.org/wiki/Animal_rights_by_country_or_territory.

¹¹ Там само.

тієї ж причини, а місто Палітана в штаті Гуджарат, Індія стало першим у світі містом, де на законодавчому рівні закріплено статус міста як «вегетаріанського». У цьому місті заборонено продаж червоного та білого м'яса, риби, продуктів тваринного походження таких, як яєць, а також заборонено займатися такими видами людської діяльності, що пов'язані із експлуатацією тварин (фермерство, рибальство та інші).¹²

Статистику розвитку законодавства країн у сфері прав тварин веде міжнародна асоціація «Global Animal Law» в особі співзасновника Сабіна Брельса та президента Антоне Готшеля. У базі даних надано поділ країн на вісім рівнів (№ 1 — найнижчий розвиток законодавства у сфері надання тваринам прав, № 8 — найвищий), а саме: рівень № 1 включає країни, де не було знайдено законодавства про захист тварин; рівень № 2 — країни, які мають базові національні закони (закони про боротьбу з жорстокістю (або положення адміністративного та/або кримінального кодексів) та законодавство про добробут тварин); рівень № 3 — країни з положенням національного цивільного кодексу, що надає новий статус тваринам, роблячи тварин носіями прав та визнаючи природу тварин та/або виділяють їх з категорії речей (проте вони все ще підпорядковуються режиму власності); рівень № 4 — країни з основним національним законодавством і положенням цивільного кодексу провінції (штатів), що наділяють тваринам статусом (відповідно до положень рівня 3); рівень № 5 — країни з основним національним законодавством та положенням національного цивільного кодексу, що надає новий статус тваринам; рівень № 6 — країни з основним національним законодавством або місцевим конституційним принципом (конституційні принципи є ключовими елементами, що покладають обов'язок держави, провінції чи міста щодо захисту прав тварин. Ці конституційні принципи (наприклад: співчуття, гідність, захист від знущань, право на чисту воду та достатнє харчування тощо) відрізняються від поширених положень, які визначають лише закріплену на національному чи місцевому рівнях юрисдикцію для прийняття законів щодо жорстокого

¹² Там само.

поводження з тваринами чи питань добробуту тварин.); рівень № 7 — країни з основним національним законодавством і національним конституційним принципом (положення рівня № 6) та рівень № 8 включає країни з основним національним законодавством, положенням національного цивільного кодексу, що надає новий статус тваринам та національним конституційним принципом (поєднання положень рівнів № 3 та № 6 — найвища ступінь розвитку законодавства у сфері захисту прав тварин).¹³

Станом на 01 січня 2020 року Україна посідає місце лише на другому рівні, відповідно до якого в даних країнах діють лише основні національні закони: закони про боротьбу з жорстоким поводженням (або положення адміністративного та/або кримінального кодексу) та законодавство про захист тварин. Мова йде про Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»¹⁴, прийнятого 21 лютого 2006 року, стаття 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами»¹⁵, що набрала чинності разом із Кодексом від 05 квітня 2001 року та стаття 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Жорстоке поводження з тваринами»¹⁶, що вступила в силу у змісті Кодексу від 06 березня 1996 року (зі змінами 08 листопада 2021 року). Із країн, що займають перший найнижчий рівень можна вказати такі: Китайську Народну Республіку та Африканські країни; єдиною країною, що є країною восьмого найвищого рівня є Німеччина. Загалом майже всі країни Європи займають другий рівень, Сполучені Штати Америки займають шостий рівень. На рівні з Україною перебувають такі країни: Норвегія, Швеція, Фінляндія, Сербія, Румунія, Італія, Туреччина, Польща, Чеська Республіка, Болгарія, Греція, Словенія, Хорватія, Угорщина тощо, а також Японія, Австралія, російська федерація, Мексика.¹⁷

¹³ Global Animal Law. Database legislation. Animal legislations in the world at national level. – Database, 2022. – <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html>.

¹⁴ Про захист тварини від жорстого поводження. Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV (Зі змінами) – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

¹⁵ Кримінальний кодекс України. Від 05.04.2001 № 2341-III (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

¹⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення. Від 07.12.1984 № 8073-X (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

¹⁷ Там само.

Отже, сучасний стан розвитку національного законодавства у сфері прав тварин відповідає морально-етичній ідеології національного та міжнародного права щодо захисту прав тварин. В залежності від національного законодавства концепція прав тварин трактується по-різному: від визнання тварин як суб'єктів, що мають права та інтереси та до повного нехтування захистом прав тварин, що проявляється у відсутності законодавчо закріплених норм заборони жорстокого поводження з тваринами. Загальною декларацією про добробут тварин тварину визнано носієм прав та інтересів, декларація регламентує моральний обов'язок людини дбати про тварин та забезпечувати їх добробут. Відповідно до статистики розвитку законодавства країн у сфері прав тварин, що веде міжнародна асоціація «Global Animal Law», більшість країн Європи займають другий рівень (країни, які мають базові національні закони) із восьми можливих рівнів, де вищий рівень означає ліпше законодавче формування прав та інтересів у національному законодавстві.

1.3. Дискримінація тварин на основі належності до певного виду

Гуманістичний напрямок права зумовив динамічний розвиток національних законопроектів та міжнародних нормативно-правових актів, головною метою яких є поліпшення становища та добробуту тварин шляхом регламентації належної поведінки людини. Відповідно до Ворона В.А. дана мета не обмежується лише гуманістичною метою, проте політичною у тому ж числі. Наприклад, Конвенція про захист домашніх тварин була ратифікована Україною з метою вступу України до Європейського Союзу (що у свою чергу було обов'язковою вимогою для членства).¹⁸

Одним із ключових елементів гуманітаризації права у напрямку захисту прав тварин відіграє видова дискримінація, дослідження якої займалися відомі

¹⁸ Ворона В.А. Етико-правові аспекти законодавчого забезпечення захисту тварин. – «Молодий вчений» № 3 (30), березень 2016. – С. 572-577.

науковці: Ворона В.А., Турська В.О., Нечипорук Л.Д., Шеховець В.В., Єрмоленко В.М., П. Сінгер, М. Джой, Т. Ріган, Дж. Ролз, М. Роуландс, В. Кімлік, С. Дональдсон, Р. Райдер.

Загальні норми міжнародного права закріплені Радою Європи та іншими неурядовими організаціями, що закріплюють міжнародні стандарти, згодом регламентовані на національному рівні. Таким способом досягається загальнообов'язковість міжнародно-правових норм, що направлені на захист добробуту тварин. Норми національного законодавства не виключають видову дискримінація («спесишизм») та направленні на захист прав та інтересів людини у сферах, що задіюють тварин як об'єктів права. Також доволі часто правове закріплення захисту тварин поділяють за їх двома видами: захист домашніх тварин та захист тварин у дикій природі. Стандарти захисту першого виду передбачає закріплення на міжнародному рівні загальнообов'язкової поведінки та на національному рівні, передбачає кримінальну або/та адміністративну відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та порушення законодавства про захист тварин. Захист тварин у дикій природі реалізується шляхом створенням державного контролю за спеціально відведеними місцями їхнього мешкання та встановлення відповідальності за порушення встановленого режиму охорони диких тварин.

Варто звернути увагу, що найбільш захищеними правом є домашні тварини як на міжнародному, так і на національному рівні. Це зумовлено суспільно-етичною ідеєю видової дискримінації, що у даному випадку проявляється у моральному засудженні жорстокого поводження до одного конкретного виду тварин. Наприклад, домашні тварини є більш привілейованими у тому розумінні, що жорстоке поводження із домашніми тваринами не вважається морально-правильним. У той час свійські тварини піддаються жорстокому поводженню на постійній основі — від удвічі меншому розміру кліток призначених для утримання курей-несучок (у тваринництві таких курей називають «broilers») до забою тварин без знеболювальних препаратів з метою економії фінансів. Дане явище у своїх роботах описала М. Джой під назвою

«карнізм».¹⁹ Карнізм являє собою ідеологію, переконання, що зумовлює дозвіл на нехтування жорстокістю по відношенню певного виду тварин. Особливо це проявляється у моральних стандартах суспільства та у законодавчо закріплених нормах, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження із певним видом тварин.²⁰ Саме тому досліджуючи питання концепції прав тварин, досить часто можна зустріти роботи науковців, зосереджені на правах тварин домашніх або диких. Видова дискримінація зумовлена ідеєю поділу тварин на різні категорії із присвоєнням їм певних якостей. Так, наприклад, тварини, що найбільш схожі на нас — ссавці — наділені здатністю страждати та відчувати біль на рівні людського фізичного болю. У той же час інші тварини, наприклад, свійські, вважаються не твариною, що може відчувати страждання, а одним із ключових ланок сучасної харчової індустрії, тобто призначення та ціль цих тварин бути використаними для продовольства. Дж. Бентам описує цей феномен як «захисний механізм карнізму», що зумовлює сприймати певні види тварин як речі та об'єкти, позбавляючи їх почуттів та людей співчуття.²¹ Це блокує розвиток права у сфері надання та забезпечення тварин правами. Дискутуючи при підготовці до написання магістерської роботи із представниками різних фахів, легко було помітити, що права пса або горили сприймаються із більшою серйозністю, ніж права індика або кози. Проте об'єктивного наукового поділу на тварин, що здатні відчувати біль та страждати та тварин, що не здатні відчувати біль та страждати не існує.

Під час ратифікації Європейської конвенції про захист домашніх тварин народна депутатка Г. Герман на 11:08:23 прокоментувала: «Я так уважно слухала письменника, але все-таки не можу зрозуміти: чим бідне теля, зі шкіри якого він носить туфлі, гірше ніж, скажімо, страус, з якого носять інші люди туфлі. Я думаю, що всі тварини однакові, і давайте ходити в гумових чоботах, і це теж буде вихід із ситуації» — підкреслюючи цим явище карнізму та видової

¹⁹ Melanie Joy Why we love dogs, eat pigs and wear cows. – Conari Press, 2010 – P. 23-35.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

дискримінації (спесишизму).²² Термін «спесишизму» (англ. speciesism) був запроваджений психологом Р. Райдером у 1970 році у його роботах присвячених концепціям прав тварин.²³

Отже, дискримінація тварин на основі належності до певного виду проявляється у правовому закріпленні захисту тварин. Захист прав тварин направлений на захист прав та інтересів людини у сферах, що задіюють тварин як об'єктів права. Також видова дискримінація проявляється у моральному засудженні жорстокого поводження до одного конкретного виду тварин. Домашні тварини є більш привілейованими, у той час свійські тварини піддаються жорсткому поводженню на постійній основі — це блокує розвиток права у сфері надання та забезпечення тварин правами. Як результат, національні законодавства передбачають відповідальність за жорстоке поводження із певним видом тварин.

1.4. Перешкоди для застосування принципу рівності щодо тварин та шляхи їх подолання

На сьогодні існує чимало баз даних, присвячених нормативно-правовим актам тих чи інших країн, їх детальним характеристикам та аналітиці правового статусу тварин. На сучасному етапі розвитку права науковці концентрують свою увагу на лабораторних дослідженнях на тваринах, умови та стандарти, що гарантують добробут тварин, при використанні тварин для сільськогосподарських цілей, на тваринах дикої природи та їх захист від незаконного полювання, рибальства, браконьєрства та на домашніх тваринах, що використовуються як компаньйони для людей.

Придбати шампунь, що не тестувався на тваринах було майже неможливим. Хутро, у той же час, не було показником жорстокого поводження з

²² Засідання восьме Верховної Ради України від 18 вересня 2013 року. – <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5058.html>.

²³ Ryder R. D. Animal rights. Changing Attitudes towards Speciesism. – Basil Blackwell, 1989. – P. 4-7.

тваринами, що призводить до надмірного болю та невинуватених страждань тварині, проте воно було показником високого статусу та достатку. На кіноекранах було відсутнє CGI («Common Gateway Interface» — «загальний інтерфейс шлюзу») для заміни справжніх тварин на цифрових, тому справжні тварини використовувалися для зйомок кінофільмів. Також наукові дослідження абсолютно не піддавалися сумнівам та критиці з урахунок «меншого зла для цілей великого добра». Проте сьогодні у світі існують безліч альтернатив для всіх видів діяльності, що потребують використання тварин — від високоякісної заміни тварин для лабораторних та наукових досліджень до якісного та доступного одягу та їжі без застосування жодних компонентів тваринного походження.

Відповідно до документального кінофільму «Землянин» (англ. «Earthlings») експлуатація тварин передбачає п'ять підвидів: використання тварин як домашній тварин, що полягає у збільшенні кількості безхатніх тварин, залишених без належного догляду людини, що, у свою чергу, призводить до «догхантінга» та інших видів живодерства; у харчовій сфері, яка найтісніше з усіх підвидів пов'язана із явищем спесишизму та нехтуванням обов'язком позбавлення тварин життя безболісними способами та методами із застосуванням знеболювальних препаратів; для виробництва одягу, а саме заради хутряних та шкіряних виробів (цей підрозділ також включає повне нехтування обов'язку забезпечити тварині безболісну смерть та правил і стандартів щодо утримання тварин у клітках, вольєрах і т.д.); для розважальних цілей — людство завжди використовувало тварин як вид розваг (родео, дельфінарій, скачки, собачі бої, цирки, бій биків); та для наукових досліджень, експериментів, що часто призводить до спричинення тваринам надмірних болю та страждань у будь-яких наукових експериментах без найменшої перспективи істотної користі для людей чи будь-яких інших істот — від перевірки наслідків автомобільних катастроф до впливу радіації на живі організми та ефективність

медичних ліків і препаратів (з урахуванням проведення даних експериментів без залучення тварин).²⁴

У своїй книзі «Визволення тварин» Пітер Сінгер розкриває проблематику застосування принципу рівності, а саме його невірне трактування до тварин. Акцентуючи увагу на наданні тваринам прав, постає питання порівняння людини та тварини. Проте це і є помилкою, що призводить до непорозуміння. Пітер Сінгер пропонує тлумачити принцип рівності до тварин як принцип рівного взяття до уваги потреб тварин (англ. «equal consideration»)²⁵. Тобто принцип рівності не вимагає ідентичного чи рівного ставлення (англ. «equal treatment»). Не потрібно порівнювати людей та тварин, потрібно розглядати кожного через призму їх власних потреб. Гарним прикладом є те, що для тварини право на освіту не є потрібним оскільки психічні функції ссавців, до яких належать здатність до складних видів навчання та мислення, не можуть бути пояснені інстинктами або умовними рефлексами, якими безпосередньо і керується тварина. У той же час право на освіту є базовим та обов'язковим для людини розумної, яка здатна на складний когнітивний розумовий процес. Проте обидва види ссавців мають спільні риси — здатність відчувати біль. Саме на це направлено соціальний рух за права тварин. На запитання, чи можуть тварини мати права, відповідь безумовно є стверджувальна. Тварини можуть та повинні мати права, оскільки є носіями потреб та інтересів — жити та не бути підданим стражданню.²⁶

Засновник утилітарної школи моральної філософії Джеремі Бентам стверджував, що під час дискурсу про права тварин, питання потрібно ставити не про те, чи можуть тварини міркувати та бути рівними людині суб'єктами; головне питання — чи можуть вони страждати та відчувати біль? Саме це є основою надання тваринам прав на рівну увагу до їх власних потреб, оскільки

²⁴ Shaun Monson Earthlings: Documentary film. – Nation Earth, 2005.

²⁵ Сінгер П. Визволення тварин. – Rabulum, 2019. – С. 28-57.

²⁶ Там само.

відчувати страждання не є здатністю, як здатність до мови чи вирішення важких математичних задач.²⁷

Міжнародно-правові акти та національне законодавство покликані забезпечувати охорону тварин від жорстокого поводження, приділяючи головну увагу емоційно-моральному аспекті поводження з тваринами та морально-етичним нормам суспільства. Тобто законодавство побудоване на морально-етичному обов'язку людини відповідати за шкоду, заподіяну тваринам. Як зазначалося раніше однаковим інтересам має надаватися однакова увага, в незалежності у кого такий інтерес виник. Це є рівне врахування інтересів з точки зору Пітера Сінгера. У людей є інтереси, наприклад, одружитися, отримати вищу освіту чи голосувати на виборах; тварини мають інтереси відмінні від інтересів людини, багатьом тваринам пританні п'ять основних свобод, а саме: мати можливість повернутися, мати догляд, мати можливість встати та лягти, мати можливість простягнути кінцівки (стосується тварин, що утримуються в обмежених просторах)²⁸. Не дивлячись на простоту потреб тварин та живучи у індустріалізованому світі, де експлуатація тварин перестала бути потребою для виживання, а швидше є питанням смаку та зручності, багато фермерських, розважальних та лабораторних тварин не мають можливості користуватися вищезазначеними свободами. Саме тому принцип рівності має полягати у рівному взятті до уваги потреб того чи іншого суб'єкта, ніж у рівному ставленні до них.

Використання словосполучення «права тварин» дає гарне розуміння, де у політичному контексті знаходиться людина. Проте з філософської точки зору використання «права тварин» не є доречними. Проблема трактування полягає у політичній нерівності тварин та людей. Тому коли обговорюється питання прав тварин це викликає сміх з боку противників даної ідеї. Знову ж таки, це є очевидним, що тварини та люди не є рівними у політичному контексті. Філософська ідея рівності тварин та людей полягає у їх рівній здатності

²⁷ Johannes Kniess Bentham on Animal Welfare. – British Journal for the History of Philosophy. – 15 p.

²⁸ Сінгер П. Визволення тварин. – Pabulum, 2019. – С. 28-57.

відчувати біль та страждання або небажанням смерті, а насолода життям чи інші високі почуття мають братися до уваги відповідно до почуттів людини. Цій проблемі приділяють увагу науковці, що були опрацьовані під час підготовки до написання магістерської дипломної роботи. Здатність відчувати біль має розглядатися незалежно від виду, як, наприклад, враховуються інтереси людей в незалежності від віку, раси, походження, статті чи сексуальної орієнтації. Саме таку рівність потрібно застосовувати до питання прав тварин, хоча, у той же час, це породжує нові запитання про те, які саме і скільки інтересів має тварина, чи різняться вони у залежності від видів тварин, наскільки сильно ці інтереси відрізняються від інтересів людей — ці питання ще потребують детального обговорення.

Отже, перешкодою для застосування принципу рівності щодо тварин є невірне його трактування. Пітер Сінгер обґрунтовував проблематику у тому, що під час застосування принципу рівності до тварин постає питання порівняння людини та тварини. Автор пропонує тлумачити принцип рівності до тварин як принцип рівного взяття до уваги потреб тварин та не передбачати ідентичного чи рівного ставлення до тварин як до людей. Шляхом подолання даної проблеми є інше застосування принципу рівності стосовно тварин, а саме не порівнювати людей та тварин, потрібно розглядати кожного через призму їх власних потреб. Джеремі Бентам стверджував, що питання полягає не у вмінні тварини міркувати, а у тому, чи можуть вони страждати та відчувати біль? Здатність відчувати біль має розглядатися незалежно від виду тварин.

* * *

Підсумовуючи все вищенаведене, варто зазначити, що становлення концепції прав тварин бере свій початок від часів Піфагора та Арістотеля, що були представниками ідеї морального обов'язку кожної людини поважати тварин. Проте в III столітті була закріплена ієрархія світу, що полягала у нескінченній експлуатації нижчого класу створінь та створення усіх законів виключно для інтересів людини. XX століття змінило усталену позицію щодо

концепції прав тварин відповідно до нових реформ щодо жорстокого поводження з тваринами. Сучасний стан розвитку концепції прав тварин відповідає морально-етичній ідеології національного та міжнародного права щодо захисту прав тварин. В залежності від національного законодавства концепція прав тварин трактується по-різному: від визнання тварин як суб'єктів, що мають права і інтереси та до повного нехтування захистом прав тварин, що проявляється у відсутності законодавчо-закріплених норм, що забороняють жорстоке поводження з тваринами.

Варто звернути увагу на притаманну сучасному праві видову дискримінацію, що полягає у правовому закріпленні засудження жорстокого поводження до одного конкретного виду тварин та виправдовує її до іншого виду. Існування даної дискримінації є перешкодою для застосування принципу рівності до тварин. Пітер Сінгер пропонує тлумачити принцип рівності до тварин як принцип рівного взяття до уваги потреб тварин та не передбачати ідентичного чи рівного ставлення до тварин як до людей. Джеремі Бентам стверджував, що здатність відчувати біль передбачає наявність прав і інтересів тварин та мають захищатися законом.

Таким чином, можна виділити основні елементи концепції прав тварин: принцип рівності ґрунтується на рівному взятті до уваги потреб різних видів істот та зовсім не полягає у рівному ставленні до представників різних видів та здатність відчувати страждання та біль є передумовою для виникнення прав та інтересів тварин.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ ПРАВ ТВАРИН

2.1. Концепція прав тварин щодо правосуб'єктності тварин

Одним із перших вітчизняних наукових досліджень присвячених захисту прав тварин в юридичній науці стала робота Нечипорук Л.Д., що дослідив взаємозв'язок тваринного і людського світу та використання людьми тварин. Роботи науковця лягли в основу Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». На противагу надання представникам тваринного походження прав у науковій доктрині, законодавець не розділяє цієї ідеї. Так, наприклад, положення вітчизняного законодавства надають права юридичним та фізичним особам, носієм природних прав може бути виключно фізична особа, положення цивільного законодавства розглядає тварин як неживу річ, відповідно нежива річ не може мати прав.

Автор Нечипорук Л.Д. у своїх роботах також досліджував питання правосуб'єктності тварин, тобто їх здатність виступати учасником правовідносин. Автор описував правосуб'єктність тварин як умовну, як ту, що сформувалася історично, проте її доцільність не є виправданою.²⁹ У Законі України «Про захист тварини від жорстокого поводження» правовий режим тварин згадується лише у преамбулі до Закону: «Цей Закон спрямований на захист від страждань і загибелі тварин внаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства»³⁰, проте законодавець жодним чином не розкриває поняття прав тварин та їх обсягу. Навпаки Закон регламентує право власності та інші речові права на тварин, а не права самих тварин (ст. 4 Закону), особливості права власності та інших речових прав як утримання тварини (ст. 12 Закону), а стаття 13 Закону розглядає тварин як предмет договорів. Тобто із аналізу

²⁹ Нечипорук Л. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: автореф. дис. канд. юрид. наук; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – Київ, 2009. – С. 3.

³⁰ Про захист тварини від жорстокого поводження. Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV (Зі змінами) – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

нормативно-правового акту можна зробити висновок, що українське законодавство спрямоване на захист інтересів людини, що прямо чи непрямо зачіпають питання використання тварин у діяльності людини. Тварина у вітчизняному законодавстві є річчю, тому дискусія про природні права тварин є актуальною та потребує детального вивчення. Сучасні уявлення про права тварин побудовані на моралі та філософії і є досить далекими від закону та юридичної науки в цілому.

Для підтвердження цього можна навести приклад розвитку науки «екологічна етика», що полягає у вивченні відносин між людиною та твариною, де люди зображені у ролі моральної основної діючої сили, а тварина у ролі моральних партнерів. За мету екологічної етики визначається надання прав всім живим істотам, у тому ж числі усім мікроорганізмам і макроорганізмам, таким, як екосистеми, що є носіями прав побудованих на основних законах природи. Відповідно до цієї теорії тварини є носіями наступних прав: право на життя, право на свободу (що передбачає відсутність залежності від людини), право бути захищеним від жорстокості, право володіти необхідними благами (що включає право бути доглянутим у незалежності від роду та виду тварин — від домашніх до сільськогосподарських тварин), право мати чисте генетичне біорізноманіття (тобто без втручання людської науки селекції). Дана версія концепції прав тварин бере за основу їх інтереси та вибудовує теорію того, що інтереси породжують права, які підлягають охороні міжнародним та національним правом.

Проте розглядаючи права тварин у даній концепції, виникає багато запитань щодо розподілу цих прав між тваринами. Як зазначалося вище, суть цієї теорії полягає у наданні прав усім живим організмам без винятків. Проте такі мікроорганізми як мікроби, віруси та рослини, гриби є також «живими організмами», що прямо вказують на проблематику даної концепції. Надання прав тварин без винятків створить нову проблему для людства, що полягатиме у виборі захисту власного життя чи шкідливих живих організмів. Це питання досі лишається без відповідей.

Якщо провести паралель із історією людства, то можна зробити висновок, що людина постійно жила у боротьбі з небезпечним для власного життя навколишнім середовищем. Наприклад, «Десять кар єгипетських» є лихами, що спіткали єгиптян за відмову єгипетського фараона звільнити євреїв. Відповідно до П'ятикнижжя Бог наслав на Єгипет десять лих, серед яких були: нашість жаб, нашість комах (мошок, вош, клопів), нашість саранчи та рої мух, що повністю заповнили небо.³¹ Згідно із біблійними мотивами, людина боролася зі шкідниками із часів зародження цивілізації без питань моралі та прав тварин. У той же час, якщо поставити питання вибіркового надання прав тваринам, які відповідають певним конкретним критеріям, тоді постає питання — які то є критерії, який їх обсяг, хто їх має формувати, на основі чого? Проте ця нова концепція права суперечила б своїй суті і перетворилась на концепцію спешисизму (іншими словами видовій дискримінації). Пітер Сінгер у книзі «Визволення тварин» писав: «Ми не просимо, щоб вони керували автомобілем, що для них не має жодного сенсу, але ми просимо, щоб їм було надано право не бути підданими знущанню та право не бути вбитим за пальто, закуску, експеримент чи з метою розважити нас».³²

Варто зазначити, що коріння даної теорії сягають поєднання наук екології та філософії, оскільки тварини є частиною фауни та філософія вивчає походження моралі як такої. Чи можливо застосувати злиття цих двох наук у сфері права? Використовуючи поняття «права тварин», неможливо не говорити про науку правову. Права тварин розглядають як суб'єктивні природні права, а тобто вони належать кожному індивіду та несуть у собі характер права, що було дане природою, першочергово від народження, а не надані волевиявленням законодавця та доктринами теоретиків права.

Отже, концепція прав тварин щодо правосуб'єктності тварин розглядає тварин під призмою їх здатності виступати учасником правовідносин. За Нечипорук Л.Д. правосуб'єктність тварин є умовною, що сформувалася

³¹ Гарольд Лерч Буття 1-11: Початок Усього: Дивовижна історія з найбільш читаного тексту в світі. — Авторське право, 2022. — С. 99.

³² Сінгер П. Визволення тварин. — Rabulum, 2019. — С. 28-57.

історично, проте її застосування не є виправданим. У відносинах між людиною та твариною люди зображені у ролі моральної основної діючої сили, а тварина у ролі моральних партнерів. Суть даної версії концепції полягає у наданні прав усім живим істотам у незалежності до їх виду. Відповідно до цієї теорії тварини є носіями наступних прав: право на життя, право на свободу, право бути захищеним від жорстокості, право володіти необхідними благами, право мати чисте генетичне біорізноманіття. Вищезазначені права розглядають як суб'єктивні природні права тварин.

2.2. Концепція прав тварин, побудована на інтересах тварин

Інша концепція прав тварин полягає у розгляді прав не як певної загальнообов'язкової форми поведінки, а у світлі інтересів. Тобто науковці ґрунтують свою позицію на тому, що тварини не можуть мати правосуб'єктність, проте вони мають інтереси. Ворона В.А. у своїх працях зазначає, що для сучасного динамічного розвитку права є така рушійна сила як інтереси людини.³³ Ця рушійна сила полягає у історичних, соціальних, культурних та інших змінах, що, як наслідок, сприяють постійній зміні інтересів соціуму та людини-індивіда. І саме через неможливість виразити власні інтереси, ми трактуємо їх відсутність. Як результат, інтереси тварин як суб'єкта правовідносин, а не живої речі не мають жодного визначення у праві.

Проте інтереси тварин не мають історичного формування, не несуть у собі емпіричного рівня знань, коли соціальні стандарти, у тому числі і право, були сформовані шляхом спостереження та досвіду. Інтереси людини мають характер усвідомлених потреб, на задоволення яких ці інтереси направлені. Інстинкти як неусвідомлені інтереси не захищаються правом, оскільки інстинкти спрямовані на рефлекторну реакцію, а не на свідому поведінку. Кожна спроба

³³ Ворона В. Критика антропоцентризму як основної підстави обґрунтування практики спесишизму в західній культурі. – Актуальні проблеми філософії та соціології, 2015. – С. 25–28.

оцінити бажання тварин будуть побудовані на уявленні людей про тварин. Тому для цього використовують метод натуралістичного підходу, що не є притаманний науці права. Він виражається у присвоєнні тих чи інших якостей тваринам за результатами спостереження за ними. Як приклад можна назвати родини тварин, їх племені, їх колективне мислення та поведінку у та за межами одного конкретного племені, що досить сильно нагадує політику як людський прояв «колективного спілкування». Проте ми ніколи не зможемо говорити напевне про самосвідомість тварин, що полягає у сприйнятті себе у внутрішньому світі шляхом усвідомлення свого існування. Самоусвідомлення є важливою соціальною цінністю, що проявляється у праві: право на повагу до власної гідності (ст. 28 Конституції України), право на особисте та сімейне життя (ст. 32 Конституція України), право на свободу думки і слова (ст. 34 Конституції України) тощо.³⁴

Також ця концепція прав тварин спрямовує увагу на відносини. Суспільні відносини є різними рівнями взаємодії людей як індивідів та між групами людей, що створюються на основі спільної діяльності. Із даного поняття можна дійти висновку, що суспільні відносини є прерогативою виключно людини. І будь-які спроби наділити тварин можливістю стати учасником суспільних відносин є безуспішними через внутрішній та зовнішній прояви людських відносин, у той же час, опис відносин тварин можна спостерігати лише зовнішнім проявом через уявлення людини про тварин. За сучасним правом тварина може перебувати у відносинах лише з людиною. І ці відносини передбачені ст. 180 Цивільного кодексу України, що визначає тварин особливим об'єктом цивільного права, на який поширюється правовий режим речі³⁵. Дану норму важко тлумачити як правовідносини між твариною та людиною, оскільки права та обов'язки належать лише людині, тварина є об'єктом права власності. На жаль, досить часто можна спостерігати безпідставну аналогію моралі та права: «явища, що визначаються несправедливими у контексті моралі

³⁴ Конституція України. – Відомості Верховної Ради України. – 1996 (Зі змінами). – № 30. – Ст. 141.

³⁵ Цивільний кодекс України. Від 16.01.2003 № 435-IV (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

автоматично мають вважатися несправедливими у правовому вимірі».³⁶ Проте такий підхід не є виправданим, оскільки несе у собі абсолютно відмінний характер (недарма етика та право є різними науками). Саме тому дана концепція прав тварин не має логічного та аргументованого підґрунтя, оскільки ототожнення понять не змінює їх різну суть.

Отже, дана концепція полягає у розгляді прав тварин не як певної загальнообов'язкової форми поведінки, а у світлі основоположних інтересів тварин. Представники даної концепції ґрунтують свою позицію на тому, що тварини не мають та не можуть мати правосуб'єктність як такої, проте як жива істота їм притаманні інтереси. Тварини не здатні висловити власні інтереси, тому їх тлумачення полягає в емпіричних знаннях людини про тварин. Неможливість виразити власні інтереси не свідчить про їх відсутність. Варто також звернути увагу, що ця концепція прав тварин побудована на відносинах, що виникають між твариною та людиною. І ці відносини передбачені ст. 180 Цивільного кодексу України, що визначає тварин особливим об'єктом цивільного права, на який поширюється правовий режим речі.

2.3. Концепція належності прав тварин як «суб'єктам життя»

Варто звернути увагу на концепцію прав тварин вченого Тома Рігана, що аргументує належність прав тваринам як «суб'єктам життя»³⁷. Тварини, на думку Тома Рігана мають набір мінімальних прав, наприклад, право на задоволення своїх потреб та інтересів, оскільки тварини мають свої цілі відповідно до їхньої природи. У той же час тварини не можуть захищати свої права чи відмовитися від захисту. Тому на думку вченого права тварин, в першу чергу, стосуються людей, покликаних моральним обов'язком бути відповідальними за добробут тварин. Головна ідея даної концепції полягає у

³⁶ Сидоренко О. Право та мораль як основні способи правового впливу на суб'єктів. – Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія. – Миколаїв, 2016. – С. 405-420.

³⁷ Regan T. The case for animal rights. – Berkeley, 1983. – P. 179-189.

тому, що тварини не є проти чогось (науки, харчової індустрії і т.д.), а законодавче надання тваринам прав виступає за справедливість, моральність, повагу та належну поведінку по відношенню до тварин. Тому позиція противників концепції прав тварин щодо того, що застосування тварин як ресурсу, інструментів, речей власності є реалізацією наданих людині прав не відповідає динамічним реаліям сьогодення.³⁸ Вчений наголошує на тісному зв'язку та поєднанні політики, філософії та моралі, що доповнюють один одного.

Пітер Сінгер обґрунтовує свою позицію концепції прав тварин принципом рівності, а саме в основу законодавства про права тварин має бути покладено обов'язок рівного їх дотримання.³⁹ Найвідоміша його робота є «Визволення тварин», повністю присвячена етико-філософським ідеям прав тварин з метою побороти видову дискримінацію, що також відома як «спесишизм». Правозахисники нарекли цю книгу Біблією у сфері захисту прав тварин, оскільки ця книга стала першою роботою, що висвітлила ідею концепції прав тварин. У книзі детально розкрито проблематику принципу рівності, історія формування спесишизму (видової дискримінації), подаються наукові факти та моральні засади використання тварин в промисловому господарстві, тваринництві, у наукових дослідженнях та в індустрії моди. Автор наголошує на негативних наслідках експлуатації тварин, що впливають на тварин, людей та навколишнє середовище в цілому, аналізуючи сучасне становище тварин. На думку Пітера Сінгера, принцип рівності має поширюватися в незалежності від виду чи походження. Один із основних елементів принципу рівності це право не бути підданим стражданню, тобто страждання та біль мають рахуватися в незалежності від суб'єкта страждань: людина чи тварина. Біль однієї істоти не применшує біль іншої. Небажання бути підданим стражданню є інтересом. Повертаючись до вищезазначеного принципу рівності, інтереси тварин мають рахуватися, оскільки тварини є істотами, що можуть відчувати біль.

³⁸ Там само.

³⁹ Сінгер П. Визволення тварин. – Rabulum, 2019. – С. 28-57.

Пітер Сінгер обґрунтовує свою позицію також здатністю тварин мати почуття та відчувати емоції, оскільки за ці прояви діяльності відповідають розумові здібності тварини, що є добре розвинутими у тварин, тобто вони не є імпульсивними, а відповідають навколишньому оточенні тварини. Також вчений вказує на розвинену нервову систему та емоційність тварин, що проявляються у реакціях тварин на зовнішні подразники.⁴⁰ Відмінною ознакою тварин та людей є здатність до розвиненої мови, проте, проводячи порівняння із людським немовлям, Пітер Сінгер зазначає про те, що здатність говорити не є показником обмеження прав та не має проявлятися у нехтуванні страждань та болю іншого. Пітер Сінгер у своїй роботі «Визволення тварин» наводить багато схожого та відмінного між тваринами та людьми, як вміння людей проявляти страх на основі знань про певні події (наприклад, відомо у конкретному парку часто зникають люди, на основі цього знання люди будуть оминати цей парк або з острахом у ньому перебувати), тварини ж, на противагу, не мають схожого виду моральних страждань бути спійманими чи поневоленими. А у разі поневолення тварині неможливо пояснити мету такого поневолення, що може полягати у надання медичної допомоги тощо — тварина однаково відчуватиме страх. Тому Пітер Сінгер будує концепцію прав тварин, що полягає у простому застосуванні принципу рівності, а саме у однаковому ставленні до страждань та болю істот в незалежності від їх виду, підкреслюючи, що тварина у тій же мірі боїться за своє життя, як і людина, тому брати за основу розумові здібності, як критерій надання прав не є вдалим⁴¹.

Отже, відповідно до концепції прав тварин належності прав як «суб'єктам життя» за Т. Ріганом тварини мають набір мінімальних прав, право на задоволення своїх потреб та інтересів, оскільки тварини мають свої цілі відповідно до їхньої природи. Тому права тварин стосуються людей, покликаних моральним обов'язком бути відповідальними за добробут та благополуччя тварин. Також відповідно до вищезазначеної концепції П. Сінгер наголосив на принцип рівності та необхідності його застосування в основі

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

міжнародного та міжнародного права. На думку П. Сінгера, принцип рівності має поширюватися в незалежності від виду чи походження тварини. Один із основних елементів принципу рівності є право не бути підданим стражданню. Біль однієї істоти не применшує біль іншої. Небажання бути підданим стражданню є інтересом тварини та має бути взятим до уваги національним та міжнародним правом.

2.4. Концепція прав тварин «завіси невідання» та громадянства для тварин

Марк Роулендс вважає теорію Джона Ролза однією із найсильніших із запропонованих концепцій прав тварин. Джон Ролз не лише концентрує свою увагу на соціальному становищі тварин у суспільстві, а також на використанні людиною тварин задля власних потреб лише через факт народження людиною. Теорія Ролза передбачає основний елемент у вигляді «завіси невідання», що полягає у запитанні дослідження: «На які б принципи погодилися люди, не знаючи всіх фактів про власне походження?».⁴² Тобто людина перебуває у такому початковому положенні, не маючи фактів прихованих «завісою невідання». Із вищезазначених фактів це можуть бути: соціальне та економічне становище особи, невідання про блага сформованих соціальною думкою, тобто без жодних фактів, що свідчать про правильність/неправильність способу життя. Завдання людини полягає у розумному підборі системи прав, що у кінцевому результаті матиме найбільш вигідні наслідки для цієї особи.⁴³ Даний спосіб пошуку концепції прав тварин відображає всі особливості походження, що притаманні тваринам і сконцентрований на людині як суб'єкті дослідження. Даний спосіб є методом пошуку розуміння справедливості та вихідних благ людини. Марк Роулендс вважає, що перебуваючи у невіданні про себе, людина б

⁴² Ворона В.А. Етико-правові аспекти законодавчого забезпечення захисту тварин. – «Молодий вчений» № 3 (30), березень 2016. – С. 572-577.

⁴³ Ролз Джон. Теорія Справедливості. – К.: Вид. «Основи», 2001. – С. 113-169.

обрала вегетаріанський спосіб життя, не знаючи чи є вона твариною чи людиною.⁴⁴

У своїх наукових роботах Віл Кімліка і Сью Дональдсон вперше застосували термін громадянства для тварин. У спільній праці під назвою «Зоополіс. Політична теорія прав тварин», автори обґрунтовують позицію політичної теорії справедливості, що полягає у повній незалежності тварин від панування людей для самостійного співіснування. Автори висвітлюють проблематику взаємних відносин тварин і людей та основні принципи співпраці, що полягають на принципах співчуття, поваги та належної поведінки. Відповідно до «Зоополіс. Політична теорія прав тварин» одним із прикладів належного співіснування є законодавчо закріплені права тварин такі, як право на достатнє харчування, чисту воду, простір, повагу до себе та право не бути підданим нестерпним стражданням та зайвому болю.⁴⁵

Річард Райдер у своїх працях «Революція тварин. Зміна ставлення до спесишизму» та «Спесишизм, пайнізм та щастя» обґрунтовує думку, що усі істоти, що здатні відчувати біль та страждати, мають мати права.⁴⁶ Річард Райдер дотримується концепції прав тварин між концепціями Пітера Сінгера та Тома Рігана, знову спрямовуючи увагу на здатність відчувати біль та страждати, у той час як Пітер Сінгер — на розумові здібності та Річард Райдер — на можливість бути суб'єктом життя.⁴⁷ Таким чином, Річард Райдер виступає за заборону експлуатації тварин для досягнення людських інтересів з метою побудувати нове морально-етичне ставлення людей до тварин. Автор критикує задоволення потреб, шляхом використання інших, якщо мета використання є виправдана (за ознаками видової дискримінації).

Отже, концепція прав тварин «завіси невідання» концентрує свою увагу на соціальному становищі тварин у суспільстві та на використанні людиною

⁴⁴ Rowlands M. *Animal Rights: Moral Theory and Practice* / Rowlands. — New-York: Palgrave Macmillan, 2009. — P. 165.

⁴⁵ Donaldson S., Kymlicka W. *Zoopolis. A political theory of animal rights*. — OXFORD University press., 2011. — P. 201-219.

⁴⁶ Ryder R. D. *Animal rights. Changing Attitudes towards Speciesism*. — Basil Blackwell, 1989. — P. 4-7.

⁴⁷ Ryder R. D. *Speciesism, Painism and Happiness. A morality for the twenty-first century*. — SOCIETAS, 2011. — 156 p.

тварин задля власних потреб лише через факт народження людиною. Теорія Дж. Ролза передбачає основний елемент у вигляді «завіси невідання», що полягає у аналізі прав та інтересів через невідання власного походження людиною. Головна мета даної теорії є розумний підбір системи прав, що у кінцевому результаті матиме найбільш вигідні наслідки для цієї особи. Даний спосіб пошуку концепції прав тварин відображає особливості походження тварин, вивчаючи людину як суб'єкт дослідження. Даний метод пошуку концепції прав тварин спрямований на пошук справедливості та вихідних благ людини. Віл Кімліка і Сью Дональдсон вперше застосували термін громадянства для тварин, обґрунтовуючи позицію політичної теорії справедливості, що полягає у повній незалежності тварин від панування людей для самостійного співіснування. Прикладом такого співіснування є законодавчо закріплені права тварин: право на достатнє харчування, чисту воду, простір, повагу до себе та право не бути підданим стражданням та болю.

2.5. Теорії штучності концепції прав тварин

У своїх роботах Турська В.О. розкриває наступну теорію прав тварин, розглядаючи тварин як систему сформовану людиною, яка була заснована та існує виключно у результаті відносин з людиною.⁴⁸ Саме тому говорячи про права тварин, ми не можемо не говорити про людину. Тварини як об'єкти права є захищеними від жорстокого поводження людини, проте жодним чином від насильства з боку інших тварин (ст. 89 Кодекс України про адміністративні правопорушення⁴⁹, ст. 299 Кримінального кодексу України⁵⁰). У той же час тварини не несуть жодної відповідальності за заподіяння шкоди людині чи

⁴⁸ Турська В.О. Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження: дис. канд. юрид. наук. – Архів Національного університету «Одеська юридична академія», 2016. – С. 181-188.

⁴⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення. Від 07.12.1984 № 8073-X (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

⁵⁰ Кримінальний кодекс України. Від 05.04.2001 № 2341-III (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

іншій тварині, порушення прав, інтересів чи свобод. Авторка обґрунтовує свою теорію прав тварин, як виключно штучну конструкцію, що може існувати лише у вимірі моральності, проте ніяк у правовому аспекті. Права тварин розглядаються у свідомості людей, що сприймають тварин суб'єктами спільного існування у просторі та часі.

Права тварин також розглядаються теоретиком Шеховцем В.В., що вказує на тварин виключно, як на об'єктів права власності.⁵¹ Дане бачення тварин виключає їх як суб'єктів, що відповідає сучасному праву. Сучасне цивільне право позбавляє тварин будь-якого суб'єктного статусу, проголошуючи останніх річчю та поширюючи на них правовий режим неживих предметів (ст. 180 Цивільного кодексу України⁵²).

На сучасному етапі права «права тварин» не можна прирівнювати до обсягу прав людей. Відносини між фізичною особою та твариною розглядаються виключно, як відносини в один бік, що полягають у виникненні прав в однієї сторони. Людина та тварина співвідносяться як суб'єкт та об'єкт, як фізична особа та її право власності, як володілець та річ. Проте дана концепція прав тварин не розкриває власної суті та протирічить своїй природі. Тому правовики-зооприхильники виступають проти такого трактування, що робить людину абсолютно єдиним носієм прав та правосуб'єктності.

«Суб'єкт» англійською мовою перекладається як «subject», що у свою чергу походить від комбінації двох латинських слів, а саме «sub» та «jасіо», що перекладаються, як «під» та «кинути». Іншими словами, це словосполучення можна розглядати як «під дією». Тобто здатність діяти. Шеховець В.В. у своїй роботі аргументував неможливість тварин бути суб'єктами правовідносин з огляду на відсутність свідомих дій, що є результатом інстинкту, а не розумової діяльності.⁵³ Автор обґрунтовує власну теорію фізіологічною можливістю

⁵¹ Шеховець В.В. Сучасний концепт права власності та його реалізація у фауністичному законодавстві. – Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(16), том 2, 2017. – С. 68-72.

⁵² Цивільний кодекс України. Від 16.01.2003 № 435-IV (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

⁵³ Єрмоленко В.М. Концепція прав тварин крізь призму критичного аналізу. – Часопис Національної академії правових наук України, вип. 27, № 4, 2020. – С. 255-266.

людини бути реальний єдиним суб'єктом права, у юридичній сфері включно із юридичними особами. Право розглядається як міра певної соціальної поведінки, що може бути результатом лише раціонального інтелектуального мислення, що позбавляє тварин будь-яких прав.

Єрмоленко В.М. у своїх працях підтримував дану теорію, вказуючи на відсутність суб'єктивних обов'язків у тварин, що є одними із ключових елементів правовідносин відповідно до основ права. Якщо не річчю, то тварини швидше виступатимуть підопічними опікунства та піклування людини. Маючи власника тварини позбавленні здатності мати права та обов'язки, проте проводити аналогію із опікою є невдалим прикладом, оскільки відповідно до Цивільного кодексу України це є забезпечення здійснення прав та інтересів фізичних осіб, що за станом здоров'я не можуть здійснювати їх реалізацію самостійно (ст. 55 Цивільного кодексу України)⁵⁴. Щоб не могли реалізувати свої права та обов'язки, суб'єкт першочергово мав володіти цими правами та обов'язками. Відповідно, проводити аналогію між опікою та піклуванням та правовим режимом тварин є невірним. Тому будь-які зміни у правовому статусі тварин передбачатимуть нагальну необхідність у чисельних змінах законодавства⁵⁵. Автор у своїй праці доходить висновку про доцільність терміну «добробут тварин», розглядаючи вимоги правозахисників щодо захисту тварин та наголошуючи на помилковості концепції «прав тварин».

Потреба заміни понять зумовлена боротьбою зоозахисників, що спрямована саме на поліпшення добробуту тварин (наприклад, захист від жорстокого поводження з боку людини або вільне пересування у екосистемі, притаманній тварині). Юридичні права тварин висвітлені у обов'язку людини належно ставитися до останніх. Офіційна регламентація концепції прав тварин законодавцем лише розвивається у європейських країнах, зберігаючи певний філософський характер даного поняття. Проте якщо аналізувати законодавство

⁵⁴ Цивільний кодекс України. Від 16.01.2003 № 435-IV (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

⁵⁵ Єрмоленко В.М. Концепція прав тварин крізь призму критичного аналізу. – Часопис Національної академії правових наук України, вип. 27, № 4, 2020. – С. 255-266.

різних країн, можна помітити схожість у їх спрямуванні, тобто, знову ж таки, мова йде про поняття захисту добробуту тварин, не про юридичне закріплення їх прав. Наприклад, Німеччина має законодавство «The Animal Welfare Act»⁵⁶, Великобританія — «The Animal Welfare Act»⁵⁷, Фінляндія — «The Animal Welfare Act»⁵⁸, Австрія — «The Federal Act on the Protection of Animals»⁵⁹, так само конвенції європейського права спрямовані на захист тварин від діяльності людей, наприклад, Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей 1986 року⁶⁰, Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 року⁶¹, Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року⁶², Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах) 1976 року⁶³.

Тобто можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку права тварина є об'єктом захисту від жорстокого поводження, проте жодним чином не виступає суб'єктом правовідносин. Єрмоленко В.М. дотримується думки, що запровадження поняття «права тварин» не відповідає жодному чинному законодавству та будь-якому сучасному розумінню права.⁶⁴ На думку науковця це призведе до порушення сучасної моделі права в цілому, тому раціональним шляхом захисту тварин є юридичне закріплення виключно добробуту тварин, спрямоване на заборону жорстокого поводження та охороні тварин з боку держави.

⁵⁶ Animal Welfare Act. – 1972. – <https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html>.

⁵⁷ Animal Welfare Act. – 2006. – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/contents>.

⁵⁸ Ibidem. – 1972. – <https://www.animallaw.info/statute/finland-animal-welfare-act>.

⁵⁹ Federal Act on the Protection of Animals. – 2004. – https://docs.google.com/viewer?url=http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erw/ERV_2004_1_118/ERV_2004_1_118.pdf.

⁶⁰ European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes. – 1986. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

⁶¹ European Convention for the Protection of Pet Animals. – 1987. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

⁶² European Convention for the Protection of Animals during International Transport. – 1968. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_227.

⁶³ Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах). – 1976. – <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680076da6/>.

⁶⁴ Єрмоленко В.М. Концепція прав тварин крізь призму критичного аналізу. – Часопис Національної академії правових наук України, вип. 27, № 4, 2020. – С. 255-266.

І зазвичай законодавство певної країни відповідає концепції прав тварин Єрмоленка В.М., оскільки вона є загально визнаною. Таким чином філософська дискусія щодо надання тваринам прав є більш розвиненою та спрямованою на тварин, ніж право та законодавство, що направлені на захист тварин шляхом більш гуманної їх експлуатації для забезпечення потреб людини. Тому законодавчі основи лише певною мірою торкаються етичного боку проблеми. Аналітика концепції прав тварин передусім полягає у пошуку поєднання філософії, етики та права для формування нормативних положень, що, в першу чергу, будуть направлені на захист тварин, їх прав на національних та міжнародно-правовому рівнях.

Отже, штучність концепції прав тварин полягає у розгляді прав тварин тварин як систему, сформовану людиною, що заснована та існує виключно у результаті відносин з людиною та може існувати лише у вимірі моральності, проте ніяк у правовому аспекті, обґрунтовуючи це фізіологічною можливістю людини бути реальний єдиним суб'єктом права. Також на штучність концепції прав тварин вказує на тварин виключно, як на об'єктів права власності, що відповідає національному законодавству. Людина та тварина співвідносяться як суб'єкт та об'єкт, як фізична особа та її право власності, як володілець та річ. Сучасне цивільне право позбавляє тварин будь-якого суб'єктного статусу, проголошуючи останніх річчю та поширюючи на них правовий режим неживих предметів (ст. 180 Цивільного кодексу України).

* * *

Підсумовуючи усе вищесказане, варто зазначити, що концепції прав тварин мають численні варіації в залежності від багатьох етико-філософських чинників, переплетених із правом та політикою. Концепція прав тварин щодо правосуб'єктності тварин розглядає тварин під призмою їх здатності виступати учасником правовідносин. Відповідно до цієї теорії тварини є носіями наступних прав: право на життя, право на свободу, право бути захищеним від жорстокості, право володіти необхідними благами, право мати чисте генетичне

біорізноманіття. Концепція прав тварин, побудована на інтересах, полягає у розгляді прав тварин не як певної загальнообов'язкової форми поведінки, а у світлі основоположних інтересів тварин. Представники даної концепції ґрунтують свою позицію на тому, що тварини не мають та не можуть мати правосуб'єктність як такої, проте як жива істота їм притаманні інтереси. Відповідно до концепції прав тварин належності прав як «суб'єктам життя» тварини мають набір мінімальних прав, право на задоволення своїх потреб та інтересів, оскільки тварини мають свої цілі відповідно до їхньої природи. Концепція прав тварин «завіси невідання» концентрує свою увагу на соціальному становищі тварин у суспільстві та на використанні людиною тварин задля власних потреб лише через факт народження людиною. Варто також зазначити теорію штучності концепції прав тварин, що полягає у розгляді прав тварин як систему, сформовану людиною, що заснована та існує виключно у результаті відносин з людиною та може існувати лише у вимірі моральності, проте ніяк у правовому аспекті.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ЗАХИСТ ПРАВ ТВАРИН: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА

За останні п'ятдесят років тенденція до захисту прав тварин значно змінилася. Основною ідеєю захисту прав тварин є питання формування загальної концепції прав тварин. 23 вересня 1977 року у Лондоні була прийнята Загальна декларація прав тварин, що стала відправною точкою у наданні тваринам прав відповідно до їх потреб.⁶⁵ Головним завданням Декларації є захист та охорона сталого біорізноманіття та укорінення громадського обов'язку людства, шляхом підвищення загальних принципів моралі. Проте, у той же час, Декларація викликає певні зауваження. По-перше, декларація носить характер міжнародного документу, що проголошує загальні принципи поведінки, без конкретизації якої, із визначеними головними цілями, завданнями, принципами, методами та інструментами правового регулювання захисту прав тварин. Це призвело до порушення принципу універсальності, що є одним із головних принципів імплементування ідей міжнародного права у національне законодавство. Це також підтверджується тим фактом, що Загальна декларація прав тварин була проголошена без належної юридичної формальності на засіданні ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). Для прикладу можна навести Загальну декларацію прав людини, що була оголошена Генеральним органом ООН (Організація Об'єднаних Націй) 10 грудня 1948 року, тобто із дотриманням належної процедури, що у подальшому стало основою міжнародних договорів між державами-членами та зміни національного законодавства у питанні гарантування прав та свобод людини відповідно до положень Декларації.

До основних напрямів міжнародної охорони та захисту прав тварин, закріплених у міжнародно-правових актах, можна віднести такі, як правила придбання та розведення тварин, правила їх утримання (щодо фермерських

⁶⁵ Universal declaration of animal rights (UNESCO, 15 October 1978). – <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf>.

тварин), правила поводження з тваринами, правила використання тварин у наукових експериментах та у наукових дослідженнях, правила, що регламентують заборону жорстокого поводження з тваринами (часто стосується домашніх тварин), стандарти місця утримання та перевезення тварин, заборони утилізації безпритульних тварин. Ці ключові аспекти міжнародно-правового захисту охоплюють міжнародно-правові акти:

1. Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 року;
2. Європейська конвенція про захист хребетних видів тварин, які використовуються для експериментів та інших наукових цілей 1986 року;
3. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року.
4. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах) 1976 року;
5. Директива 98/58/ЄС щодо захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей 1998 року та інші.

3.1. Європейська конвенція про захист домашніх тварин

Європейська конвенція про захист домашніх тварин (англ. European Convention for the Protection of Pet Animals) є міжнародно-правовим документом, що сприяє захисту прав тварин та забезпечення їх добробуту, підписаний 13 листопада 1987 року в Страсбурзі Радою Європи. Конвенція регламентує стандарти щодо контролю торгівлі тваринами, санітарно-гігієнічних норм утримання тварин, обов'язковості маркування та ведення реєстру тварин, стерилізації та евтаназії безпритульних тварин та заборону продажу екзотичних тварин, види яких не відповідають кліматичним умовам місця ввезення тварини.⁶⁶ Таким чином, Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р. передбачає основні положення утримання та

⁶⁶ Європейська конвенція про захист домашніх тварин. – 1987. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

забезпечення добробуту домашніх тварин, заборону нелюдського жорстокого поводження, норми їх утримання у притулках, умов торгівлі тваринами та захист безпритульних тварин.

Конвенція спрямована виключно на захист домашніх та безпритульних тварин. У Преамбулі до Конвенції регламентовано, що даний документ проголошує моральний обов'язок кожного дотримуватися стандартів за доглядом та утриманням тварин, проявляючи повагу та пам'ятаючи про особливі стосунки домашніх тварин із людиною. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Конвенції під домашньою твариною визнається будь-яка тварина, яка перебуває на утриманні людини у її місці проживання та для власного товариства.⁶⁷

Статтею 3 Конвенції визначено основні принципи добробуту тварин, що виражаються у проголошенні права будь-якої домашньої тварини не бути підданою гострому болю чи надмірним стражданням. Частина 2 ст. Конвенції регламентує обов'язок кожного не покидати домашніх тварин напризволяще. Тобто кожна людина, яка відповідальна за утримання домашньої тварини є відповідальна, в першу чергу, за її благополуччя та стан здоров'я, у тому числі за відповідну кількість їжі та води, за утримання у місці свого проживання з відповідними умовами для домашньої тварини та із можливістю задовольнити потреби тварини, відповідно до свого виду, гендеру, породи і особистих потреб, забезпечувати домашню тварину достатніми фізичними навантаження, отримувати професійні консультації лікарів-ветеринарів для підтримання стабільного фізичного та психічного стану тварини, впевнитись у безпеці місця утримання тварини та неможливості втечі, що передбачено ч. 2 ст. 4 Конвенції. Наступне положення, зазначене у ч. 3 вищезазначеної статті, регламентує заборону утримання домашніх тварин, якщо всі обов'язки за дотриманням тварини не дотримуються або якщо попри їх виконання, тварина не здатна пристосовуватися до умов утримання в неволі.⁶⁸

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

Варто звернути увагу на положення статті 7 Конвенції щодо дресирування домашніх тварин, що є єдиним нормативно-правовим актом, що звертає увагу на проблематику даного питання. Відповідно до статті жодна тварина не може бути піддана дресируванню способами, що завдають їй страждань, болю та/чи пригнічення, а особливо автор Конвенції деталізує дані методи дресирування як ті, що змушують домашню тварину виконувати дії, що суперечать її природним можливостям, застосування сили або інших допоміжних засобів, що погіршують загальний стан тварини, спричиняючи їй надмірні страждання та гострий біль.⁶⁹

Щодо осіб, що займаються торгівлею домашніми тваринами та їх утриманням з метою продажу або в притулках Конвенція зобов'язує у строк, визначений членом-державою самостійно на законодавчій основі, подати заяву до компетентного органу, уповноваженого забезпечувати контроль за захистом благополуччя домашніх тварин про ведення такої діяльності або намір розпочати вищезазначену діяльність (ст. 8 Конвенції). Частина 4 ст. 8 Конвенції передбачає повноваження компетентного органу забезпечувати контроль за захистом благополуччя домашніх тварин та визначати на основі заяви, чи дотримуються умови та стандарти утримання домашніх тварин з комерційною метою тією чи іншою особою, що подала заяву. Якщо компетентний орган дійде висновку, що ці умови не дотримуються повністю або у достатній мірі, щоб забезпечувати належне благополуччя домашніх тварин, він забороняє ведення комерційної діяльності з метою продажу тварин або її початок, надаючи із відмовою рекомендаційні заходи необхідні для виправлення неблагополучних умов та їх стандартизації відповідно до положень Конвенції.⁷⁰

Стаття 10 Конвенції забороняє будь-які хірургічні втручання для зміни вигляду тварини, що не мають на меті лікування та покращення здоров'я чи загального стану домашньої тварини. Серед даних хірургічних втручань визначають такі, як кіпірування будь-яких частин тіла (найчастіше це є хвіст та

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.

вуха), видалення кігтів, зубів, пазурів чи позбавлення голосу. Єдиним винятком є те, що вищезазначенні хірургічні втручання дозволені лише у тих випадках, коли вони є необхідними лікувальними заходами, призначеними лікарем-ветеринаром на основі висновку медичного огляду домашньої тварини або із метою запобігти розмноження тварин. Частина 3 ст. 10 Конвенції зобов'язує використовувати загальну або місцеву анестезію під час хірургічних втручань і виключно із введенням знеболювальних препаратів професійним лікарем-ветеринаром, а операції, що не передбачають введення анестезії, можуть проводитися іншими кваліфікованими фахівцями відповідно до законодавства члена-держави.⁷¹

Стандарти присипання тварин передбачені ст. 11 Конвенції, а саме присипати тварин уповноважений лише кваліфікований лікар-ветеринар. У той же час, при надзвичайних ситуація тварина може бути присипана іншою уповноваженою особою з метою покінчити надмірні стражданням тварини, а надати відповідну медичну допомоги немає можливості у зв'язку з обставинами. Абсолютно усі присипання без виключень мають завдавати тварині як найменшого фізичного і психічного болю. Статтею передбачено методи присипання тварини за надзвичайних обставин, що полягають у швидкій втраті свідомості твариною, а потім смерті або введенням сильної дози знеболювального препарату, що призводить до смерті. Із заборонених методів присипання Конвенція передбачає наступні: удушення, утоплення, застосування отрути, передозування іншими фармацевтичними засобами (крім знеболювальних препаратів), застосування електричного струму (ч. 2 ст. 11 Конвенції).⁷²

Заходом захисту безпритульних тварин є зменшення кількості цих тварин методом, що мінімально завдасть болю та страждань. Конвенція регламентує, що член-держава, що ратифікувала дану Конвенцію на законодавчому рівні, вирішує питання надмірної кількості безпритульних тварин. Тобто Конвенцією

⁷¹ Там само.

⁷² Там само.

не передбачена конкретна кількість безпритульних тварин, із якої застосування наступних положень є дозволеним. Так, наприклад, усі заходи з метою зменшення кількості безпритульних тварин мають у обов'язковому порядку завдати мінімальних надмірних страждань та гострого болю та обов'язково відповідно усіх положень та стандартів, регламентованих Конвенцією. Також на член-державу покладаються обов'язки ведення реєстрів та статистики для ідентифікації домашніх тварин (у Конвенції уточнюються саме собаки та коти) шляхом реєстрації тварин із даними власника та адресами місця їхнього проживання. До обов'язку вести статистику домашніх та безпритульних тварин додається обов'язок вжиття превентивних заходів для зменшення кількості безпритульних тварин (собак та котів) за допомогою видалення статевих залоз хірургічним втручанням (кастрації) та обов'язок проведення виховних та культурних кампаній, що полягатимуть у підвищенні громадської свідомості та обізнаності населення тієї чи іншої держави про проблему безпритульних тварин із заохоченням повідомляти компетентні органи, уповноважені за контроль забезпечення добробуту домашніх тварин, про знайдення безпритульної тварини (ст. 12 Конвенції). Також відповідно до ст. 14 Конвенції освітні програми мають забезпечити обізнаність осіб із положеннями Конвенції, що займаються торгівлею, розведенням, утриманням, дресируванням чи іншими діяльностями, що безпосередньо пов'язані із добробутом домашніх тварин. Освітні програми мають містити такі теми, як дарування домашніх тварин дітям без дозволу їхніх батьків, щодо необхідності дресирування тварин та методів такого дресирування, заборону дарувати тварин як призи на конкурсах, щодо розмноження тварин та негативних наслідків, до чого може призвести нехтування питання про розмноження тварин, щодо заборони купівлі-продажу та утримання диких або екзотичних тварин у якості домашніх у непридатних їм природних умовах, щодо проблеми необдуманого рішення купівлі домашньої тварини та залишення її напризволяще.⁷³

⁷³ Там само.

Кожні п'ять років з набрання чинності Конвенції про захист домашніх тварин або частіше за потреби більшої частини держав-членів, що ратифікували Конвенцію, проводяться консультації, що мають за мету перевіряти та контролювати застосування принципів, положень та стандартів, регламентованих даною Конвенцією та за потреби її зміни для поліпшення, осучаснення чи розширення того чи іншого положення.

Отже, Європейська конвенція про захист домашніх тварин є міжнародно-правовим документом, що сприяє захисту прав тварин та забезпечення їх добробуту, передбачає основні положення утримання та догляду за домашніми тваринами, забороняє нелюдське жорстоке поводження з ними, передбачає норми їх утримання у притулках, умови торгівлі тваринами та захист безпритульних тварин. Конвенція регламентує стандарти щодо контролю торгівлі тваринами, санітарно-гігієнічних норм утримання тварин, обов'язковості маркування та ведення реєстру тварин, стерилізації та евтаназії безпритульних тварин та заборону продажу екзотичних тварин, види яких не відповідають кліматичним умовам місця ввезення тварини. Також варто зазначити, що Конвенція забезпечує охорону права тварин на безболісну смерть, права не бути покинутими власниками, права не бути підданими надмірним стражданням та гострому болю, права на фізичні навантаження, їжу та воду, що полягають у забезпеченні права тварини на благополуччя.⁷⁴

3.2. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях

Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях (англ. European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes) є міжнародно-правовим документом,

⁷⁴ Там само.

що закріплює норми та положення стандарту наукових експериментів над хребетними тваринами. Відповідно до ст. 30 Конвенції один раз на п'ять років (за потреби частіше) сторонами, що ратифікували Конвенцію, проводяться консультації для перегляду питань, що стосуються застосування, доцільність її положень та поширення дії Конвенції⁷⁵.

У першу чергу Конвенція регламентує обов'язкове поводження із тваринами під час наукових експериментів на основі принципу моральності і закликає зменшення нестерпних страждань та зайвого болю, завданого тваринам при дослідках. Конвенція також закликає до відповідальності шляхом уникнення використання тварин у наукових експериментах. Тобто міжнародно-правовий документ не забороняє дослідів над тваринами, але регламентує моральний обов'язок кожної людини обдуманого та з відповідальністю ставитися до тварин, що можуть постраждати у зв'язку із професійною діяльністю людини у сфері науки.

Конвенція передбачає контроль за експериментами, а особливо їхнє цільове призначення та можливість проведення того чи іншого дослідів без використання тварин, також контроль за розмноженням тварин, їх утриманням у лабораторіях, види тварин, що використовуються, кваліфікація науковців щодо знань правил поводження з тваринами і забезпечення їх усім необхідним та звітування про результати дослідів з метою зупинення експериментів, що спричиняють страждання та біль хребетним тваринам без реальної потреби. Відповідно до Конвенції тварини використовуються з метою пошуку знань про здоров'я та безпеку, концентруючи увагу на здатності тварини відчувати страх та біль.⁷⁶ Саме тому тварини можуть використовуватися у наукових експериментах виключно у випадках отримання важливих знань, що поліпшать життя та добробут людини. Тому професійна діяльність має мати за основу моральні та етичні риси вчених.

⁷⁵ Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. – 1986. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

⁷⁶ Там само.

У Преамбулі до Конвенції зазначено, що під час пошуку людиною знань про здоров'я та безпеку використання тварин виправдане тоді, коли існують достатні підстави вважати, що ці знання відповідають суспільним інтересам людини та тварини у той же спосіб, у який ми використовуємо тварин для харчування, одягу та для транспортування, що є досить застарілим положенням з огляду на 2022 рік.⁷⁷

Пунктом а) ч. 1 ст. 1 Конвенції надано визначення поняття «тварина», що передбачає собою «будь-яку живу хребетну тварину, що не належить до людського роду, включаючи непаразитуючі та/або відтворюючі личинкові форми, за винятком інших зародкових чи ембріональних форм»⁷⁸. Визначення «інших зародкових чи ембріональних форм» у Конвенції не надається, проте чітко регламентовано, що непаразитуючі та личинкові форми тварини визнаються тваринами і охороняються даною Конвенцією. Також даний нормативно-правовий документ регламентує заборону використання бездомних тварин та свійських тварин у наукових експериментах (особливо виділяючи заборону використання бездомних тварин та котів, що передбачено ч. 3 ст 21 Конвенції).⁷⁹

Проте міжнародно-правовий документ не надає відповіді на всі запитання. Так, наприклад, п. j) ч. 1 ст. 1 визначає, що гуманний спосіб умертвіння тварини — це той, що спричинить якнайменшу кількість страждань тваринам (у тому числі психічних та фізичних), відповідно до їх виду.⁸⁰ Поняття «якнайменше» або визначення болю (особливо психічного) тварин Конвенція не надає, тому ці поняття є досить суб'єктивними, що залежать від цілей, способу та результатів наукового дослідження.

Стаття 2 Конвенції надає вичерпний перелік виправданих цілей та розумних підстав застосування хребетних та безхребетних тварин у дослідях, до яких увійшли: постановка діагнозу та методу лікування захворювань,

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

тестування фармацевтичних препаратів щодо їхньої ефективності та якості, контроль за змінами життєвих процесів людини, хребетних та безхребетних тварин, контроль за збереженням навколишнього середовища, наукові дослідження (у тому числі для професійної освіти людини) та з метою застосування тварин у криміналістичних експертизах. Кожен із видів передбачає певні стандарти та заборони, наприклад, ч. 3 ст. 25 Конвенції регламентована заборона використовувати тварин у цілях освіти та професійної підготовки, якщо наявна реальна можливість досягти поставлених освітніх цілей аудіовізуальними засобами або іншими методами, що не передбачають використання тварин.⁸¹

Відповідно до положень ст. 5 Конвенції тварини мають право на утримання, що відповідає їхнім реальним середовищам перебування, право на простір, що проявляється у можливості простягнути лапи (розправити крила тощо), право на достатню кількість їжі та чистої води, а також право на утримання, догляд, що відповідають виду тварини та її стану здоров'я. Обмеження вищезазначених прав допускається при їх мінімізації у тих випадках якщо це можливо з практичної точки зору.⁸²

Статтею 6 Конвенцією передбачено, що наукові досліді або інші види професійної діяльності людини, передбачені в ст. 2 Конвенції, не здійснюються, якщо є інші способи та методи проведення дослідів без застосування хребетних та безхребетних тварин.⁸³ Із 1986 року технології продовжували динамічно розвиватися і станом на сьогоднішній день застосування тварин не передбачається за розумну підставу проведення наукових дослідів. Наприклад, із альтернативних методів можна назвати тестування на людських клітинах (метод *in Vitro*), метод комп'ютерного моделювання (метод *in Silico*) та дослідження за участю осіб-волонтерів.⁸⁴ Метод *in Vitro*, що передбачає створення органів на чіпах, що містять людські клітини, вирощені у

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

⁸³ Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. – 1986. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

⁸⁴ Alternatives to Animal Testing. – <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-experimentation/alternatives-animal-testing/>.

лабораторіях, що якнайкраще із сучасних методів наукових дослідження та тестувань наближені до справжніх людських клітин, оскільки якнайближче імітують структуру, властивості та функції людських органів та клітин. Метод *in Silico* є комп'ютерними моделями із широкими можливостями моделювання біології людини, діагностування, прогресування та лікування захворювань. Тестування вищезазначеного способу проведення наукових досліджень показали результати про високу точність комп'ютерного моделювання реакції організму людини на ліки, косметику, побутову хімію та наркотики. А щодо третього методу, що полягає у залученні осіб-волонтерів, то він передбачає мікродозування людини з метою прослідковування реакції організму людини на експериментальної речовини. Тобто волонтери отримують надзвичайну малу кількість дози із максимальним контролем реакції та стану добровольця. Даний вид тестування дозволяє перевірити ті препарати, що дають відмінні результати від результатів із залученням тварин.

Варто звернути увагу на положення ст. 8 Конвенції, що регламентує обов'язок уповноважених осіб на проведення наукових досліджень застосовувати місцеву або загальну анестезію (знеболювальний препарат у тому числі) для припинення надмірних страждань та гострого болю тваринам, що може призвести до до тривалої шкоди їхньому фізичному чи психічному стану без застосування знеболювального препарату протягом усього процесу наукового дослідження.⁸⁵ Проте стаття включно передбачає два випадки, коли ці правила не діють, а саме якщо біль є мінімальним і незначно порушує нормальний стан тварини та у тих випадках, коли застосування анестезії або знеболювальних препаратів є несумісним із науковими експериментами та вплине на якість та точність їх результатів (у додаток до цього виключення стаття регламентує обов'язкове передбачення виключного переліку дослідів у таких випадках законодавчими актами). Тобто вчені мають отримати спеціальний дозвіл уповноваженого органу на проведення наукового експерименту, що завдасть хребетній або безхребетній тварині надмірних

⁸⁵ Там само.

страждань та гострого болю, обґрунтувавши причини неможливості проведення дослідження із анестезією або знеболюючими препаратами (ст. 9 Конвенції).

У той же час у кожному конкретному випадку уповноважена компетентна особа (ветеринар) приймає рішення про подальшу долю тварини. Тварина може бути залишена живою у випадках повного відновлення після проведеного наукового дослідження або бути піддана процедурі безболісного умертвіння, якщо ймовірність тривалого процесу фізичних або психічних страждань є вищою за одужання тварини (ч. 1 ст. 11 Конвенції). Якщо ветеринар доходить висновку про залишення тварини живою, вона має бути забезпечена ветеринарним доглядом та належним лікуванням із повним одужанням із утриманням в умовах відповідних до її виду. І знову Конвенція зводить нанівець положення статті 11, зазначаючи про нехтування положення вищезазначеного пункту, якщо лікар-ветеринар зробить висновок про можливість тварини видужати без застосування даних умов. Проте хто контролює рішення ветеринара та які саме критерії лікар-ветеринар має взяти до уваги при вирішенні поставленого питання, Конвенція не дає відповідей на поставлені запитання. У тих випадках, коли найліпшим рішенням є безболісне умертвіння хребетної або безхребетної тварини, ветеринар має виконати процедуру якнайшвидше та найменш болючим способом (ч. 3 ст. 11 Конвенції). Також дана стаття передбачає можливість повторного використання тварини у наукових дослідженнях після повного відновлення фізичного або психологічного стану здоров'я, але з умовами, якщо новий науковий експеримент буде відбуватися із анестезією або знеболювальним препаратом або якщо він передбачає мінімальне втручання у нормальний стан тварини.⁸⁶

Раніше зазначалося, що обов'язковим до виконання членами-державами є регламентація законодавчих актів для охорони тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей та контролю спеціалізованих установ та їх підрозділів, що проводять зазначені процедури шляхом звітування

⁸⁶ Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. – 1986. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

компетентним органам, уповноваженими контролювати дотримання національного законодавства та міжнародно-правових актів у тому числі. Відповідно до ст. 14 Конвенції установи, що спеціалізуються на наукових дослідженнях мають дотримуватися положень Конвенції та подати заяву на реєстрацію своєї діяльності (із зазначенням видів, кількості тварин та умов їх утримання та використання). Вищезазначені установи мають забезпечуватися кваліфікованим персоналом, лікарем-ветеринаром або іншою компетентною особою із відповідними знаннями про фізіологічний стан тварин, їх хвороби та методи лікування, також призначається особа відповідальна за утримання тварин, забезпечення їх достатньою їжею та чистою водою (Конвенція передбачає покладення на дану особу адміністративної відповідальності, передбачену національним законодавством).⁸⁷

Відповідно до ст. 24 Конвенції дані спеціалізовані установи зобов'язані вести реєстр тварин та звітуватися до компетентного органу уповноваженого забезпечувати охорону тварин, що використовуються у дослідних та інших наукових цілях. Звіт має містити інформацію про отримання тварин, їх види та кількість, дані про постачальника та дату їх отримання. Стаття 27 Конвенції деталізує перелік даних, що обов'язково мають міститися у звітах: види процедур, у яких використовуються тварини, кількість тварин для потреб кожного наукового експерименту (медицини, освіти, захист людини, охорону навколишнього середовища, з метою професійної підготовки та інші підстави, передбачені Конвенцією). Варто зазначити, що компетентний орган уповноважений контролювати дотримання національного законодавства та міжнародно-правових актів щодо охорони хребетних та безхребетних тварин, що використовуються у наукових та дослідних цілях, публікувати отриманні статистичні дані від спеціалізованих установ з метою проінформувати громадськість.⁸⁸

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Там само.

Отже, Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях 1986 року є міжнародно-правовим документом, що закріплює норми та положення стандарту наукових експериментів над хребетними тваринами. Конвенція регламентує обов'язкове поводження із тваринами під час наукових експериментів на основі принципу моральності і закликає зменшення нестерпних страждань та зайвого болю, завданого тваринам при досліджах. Конвенція передбачає контроль за експериментами, контроль за розмноженням тварин, їх утриманням у лабораторіях, види тварин, що використовуються, кваліфікація науковців щодо знань правил поводження з тваринами і забезпечення їх усім необхідним та звітування про результати дослідів. Також даний нормативно-правовий акт обмежує використання тварин для дослідних та інших наукових цілей, регламентуючи обов'язковість існування розумної підстави для такого використання та надання пріоритету альтернативним методам тестування тих чи інших експериментальних об'єктів, ставлячи за мету мінімізацію діяльності людини, що спричиняє фізичну та психічну шкоду хребетним та безхребетним тваринам в цілому.

3.3. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні

Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року (англ. European Convention for the Protection of Animals during International Transport) містить загальнообов'язкові умови та стандарти транспортування тварин та умови утримання тварин під час довготривалих перевезеннях. Дана конвенція регламентує правила підготовчих дій до перевезення, проходження обов'язкових ветеринарних перевірок, стандарти до розмірів, виду транспортного засобу, контейнерів для транспортування, рівень достатньої комфортабельності та простору для тварин, проміжки отримання

води та їжі, періоди відпочинку у спеціально відведених місцях, також однією з головних вимог перевезення є дозвіл на це транспортування та спеціальні правила у залежності від виду тварин (домашні непарнокопитні, домашнє птаство, домашні коти та собаки, інші ссавці, холонокровні тварини) та транспорту (залізнокорожній, автомобільний, водний, повітряний).⁸⁹

Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні були прийнята у Парижі Радою Європи 13 грудня 1968 року (зі змінами від 10 травня 1979 року). Відповідно до преамбули Конвенції, метою її прийняття є об'єднання членів Ради Європи шляхом запровадження та дотримання єдиних ідеалів та стандартів, також з метою максимальної мінімізації рівня страждань тварин при транспортуванні. У цьому положення можна спостерігати певне формування прав тварин, тобто Рада Європи вже на стан 1968 року вбачала право тварин не бути підданими стражданням та болю.⁹⁰

Відповідно до ст. 3 Конвенції перед перевезенням тварини мають піддаватися ветеринарному огляду уповноваженою на це особою, що є кваліфікованим працівником ветеринарної служби. Головною метою даної ветеринарної перевірки є офіційне засвідчення придатності тварин до транспортування, надання дозволу на транспортування тварин із присвоєнням реєстраційного номеру та із зазначенням виду транспортного засобу. Наступна стаття (ст. 4 Конвенції) передбачає підставу відмови надання такого дозволу, що проявляється у недостатньому віці тварин (не менше 48 годин з моменту народження), нестабільному стані здоров'я або невідповідності до стандартів та правил перевозки, викладених у Конвенції. Проте варто зазначити, що ч. 4 ст. 3 Конвенції регламентує можливість сторін відмовитися від ветеринарних перевірок та ветеринарної сертифікації, якщо сторони дійшли спільної згоди щодо даного рішення, що зводить нанівець положення статті та робить її суто декларативною.⁹¹

⁸⁹ Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні. – 1968. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_227.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Там само.

Згідно із ч. 1 ст. 6 Конвенції тваринам має бути надано достатній простір, що проявляється у можливості перебування тварини у лежачому положенні. Наступна частина статті (ч. 2 ст. 6 Конвенції) передбачає стандарти до контейнерів транспортування тварин, а саме контейнер має бути такої побудови, що забезпечить тварині захист від погодних умов і явищ та різних змін кліматичного режиму і температурних умов. Також у статті зазначено про достатню вентиляцію та простір відповідно до вищезазначених видів тварин. Ч. 4 ст. 6 Конвенції передбачає обов'язкове забезпечення тварин водою та відповідним до їх виду кормом.⁹² Проте у тому ж пункті зазначено, що тварини не можуть залишитись без води та їжі більше 24 годин, але цей часовий проміжок може бути продовженим, якщо транспортування тварин до місця призначення може бути завершеним у розумні строки. Визначення розумних строків Конвенція не передбачає.

Як було вищезазначено Конвенція передбачає право тварин не бути підданими стражданню, також із аналізу Конвенції можна дійти висновку про право тварин на воду та їжу (ч. 4 ст. 6 Конвенції), право тварин на достатній простір (ч. 2 ст. 6 Конвенції). Право тварин не бути підданими стражданню проявляється в статті 8 Конвенції, що регламентує заборону підіймання тварини за голову, роги та ноги при завантаженні та розвантаженні тварин під час транспортування.⁹³

Право тварин на їжу та воду підтверджується нормою викладено у ст. 11 Конвенції, яка передбачає наявність уповноваженої особи від відправника (у Конвенції зазначений як «супровідний або представник відправника»⁹⁴), на яку покладено обов'язки догляду за тваринами, а саме надання тваринам корму та води під час транспортування (також доїння за необхідності). Частина 3 вищезазначеної статті Конвенції регламентує наявність освітлювальних засобів для здійснення належного догляду за тваринами. Права тварин на їжу і воду та простір згадується у ст. 16 Конвенції, що передбачає наявність ветеринарного

⁹² Там само.

⁹³ Там само.

⁹⁴ Там само.

контролю та облаштованих спеціально призначених місць для даних перевірок, що передбачають наявність місця для відпочинку для тварин, місць облаштованих для годування та напування тварин.⁹⁵

Право тварин не бути підданими стражданню та болю передбачене ст. 12 Конвенції, що зобов'язує відповідального супровідного контролювати стан здоров'я тварин під час перевезення. Стаття передбачає, що при захворюванні тварини чи отримання нею травм під час транспортування, тварина має бути оглянута лікарем-ветеринаром у найкоротші строки. Проте наступне речення цієї ж статті зазначає, що при необхідності тварина має бути забита для мінімізації надмірних страждань останньої. Конвенція у жодній статті не надає пояснення «необхідності». Також Конвенція не передбачає положень, що пояснювали б способи та методи забиття тварини, яким би страждання тварина зменшилися, а не збільшилися. Також ст. 31 Конвенції регламентоване місце для забою тварин під час транспортування тварин водним шляхом без зазначення підстав забою або способів та методів дозволеного забою для запобігання надмірних страждань тваринам.⁹⁶

Право тварин на простір передбачається різними статтями відповідно до різних типів транспорту перевезення, наприклад, для залізничного перевезення ст. 17 Конвенції передбачає таку структуру вагонів потягу, яка б попереджала травми тварин та гарантувала їх безпеку. Норма регламентує стандарт вагонів, внутрішні стіни якого мають бути облаштовані деревом або іншими матеріалами, які б були абсолютно гладкими із кільцями та штангами для кріплення поводків тварин, забезпечивши таким способом стабільність при транспортуванні; стаття 22 Конвенції регламентує стандарт транспорту для автомобільного перевезення тварин, а саме транспортні засоби мають мати конструкцію, що позбавляла б тварин можливості випасти під час руху, також обов'язкова наявність даху, який би мав забезпечити тварині захист від погодних опадів; для морського перевезення ст. 25 Конвенції регламентує

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Там само.

стандарт внутрішньої будови судна, що має бути безпечним для тварини та завдавав якнайменш можливих травм та болю тваринам при транспортуванні; для повітряного транспортування тварини мають перевозитися у контейнерах, що підходять для їхнього конкретного виду (ст. 35 Конвенції), також стаття 36 Конвенції передбачає обов'язок відправника тварин вжити запобіжні заходи, що передбачають різкі зміни температури під час повітряного транспортування тварин із обов'язком урахуванням особливостей виду тварини (ця ж стаття передбачає обов'язок уповноваженого супровідного від відправника прийняти запобіжні міри для уникнення різких змін атмосферного тиску).⁹⁷

Отже, Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року регламентує умови та стандарти транспортування тварин та умови утримання тварин під час довготривалих перевезеннях. Дана Конвенція регламентує правила підготовчих дій до перевезення, проходження обов'язкових ветеринарних перевірок, стандарти до розмірів, виду транспортного засобу, контейнерів для транспортування, рівень достатньої комфортабельності та простору для тварин, проміжки отримання води та їжі, періоди відпочинку у спеціально відведених місцях, отримання дозволу на транспортування тварин та спеціальні правила у залежності від виду тварин та транспорт. Конвенція регламентує право тварин на достатній простір, право на воду та їжу; право не бути підданими надмірним стражданням; право на отримання якнайшвидшої ветеринарної допомоги при захворюванні та отриманні травм.

* * *

Таким чином, Європейська конвенція про захист домашніх тварин є міжнародно-правовим документом, що сприяє захисту прав тварин та забезпечення їх добробуту, передбачає основні положення утримання та догляду за домашніми тваринами, забороняє нелюдське жорстоке поводження з ними, передбачає норми їх утримання у притулках, умови торгівлі тваринами та

⁹⁷ Там само.

захист безпритульних тварин. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях 1986 року є міжнародно-правовим документом, що закріплює норми та положення стандарту наукових експериментів над хребетними тваринами. Конвенція регламентує обов'язкове поводження із тваринами під час наукових експериментів на основі принципу моральності і закликає зменшення нестерпних страждань та зайвого болю, завданого тваринам при досліджах. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року регламентує умови та стандарти транспортування тварин та умови утримання тварин під час довготривалих перевезеннях. Міжнародне право забезпечує охорону права не бути покинутими власниками, права не бути підданими надмірним стражданням та гострому болю, права на фізичні навантаження, їжу та воду, право отримання якнайшвидшої ветеринарної допомоги при захворюванні та отриманні травм. Європейські конвенції ставлять за мету захист прав тварин, що полягають у забезпеченні права тварини на благополуччя та покладають на людину обов'язок поважати тварин та робити все для їхнього добробуту, завжди пам'ятати, що тварини мають здатність відчувати надмірні страждання та гострий біль.

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЩО РЕГУЛЮЄ ЗАХИСТ ПРАВ ТВАРИН

4.1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» як стрижневий документ

У преамбулі Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (далі також — «Закон») зазначено, що даний Закон покликаний захищати від страждань і загибелі тварин, що постраждали внаслідок жорстокого поводження, а також захищати природні права тварин та агітувати до морального й гуманного ставлення до тваринного світу. Варто звернути увагу, що це є єдиний раз (!), коли у Законі використовується дане словосполучення «права тварин». Тобто жодного визначення терміну чи перелік вищеназваних прав тварин не надано. Тому спробуємо проаналізувати положення та дійти висновку, що законодавець мав на увазі під поняттям «права тварин».

Стаття 1 Закону надає перелік визначень, що застосовуються у нормах. Законодавець дає визначення таким поняттям, як тварини, дикі, сільськогосподарські, домашні, безпритульні, експериментальні тварини, гуманне ставлення до тварин, жорстоке поводження з тваринами, жорстоке умертвіння тварин, каліцтво тварини, тілесне ушкодження тварини. Підсумовуючи вищеперелічене, можна дійти висновку, що законодавець спрямовує Закон відповідно до загальноприйнятих концепцій прав тварин та до міжнародно-правових актів, а саме до Європейської конвенція про захист домашніх тварин 1987 року, Європейської конвенція про захист хребетних видів тварин, які використовуються для експериментів та інших наукових цілей 1986 року, Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах) 1976 року та інших. Під жорстоким умертвінням законодавець регламентує умертвіння тварини методами, що спричиняють тварині страждання та біль, а під жорстоким

поводженням — таке поведіння з тваринами, що призводить до фізичних знущань над твариною, спричиняючи їй страждання, біль. У визначенні надається невичерпний перелік такого можливого поведіння, а саме під ним розуміється спричинення тілесних ушкоджень тварині, ушкодження, що призвели до каліцтва або загибелі тварини, включно із порушеннями вимог до утримання та транспортування тварин чи залишення тварини без опіки особою, яка зобов'язана була її забезпечити. Каліцтво та фізичні ушкодження передбачають собою негативні анатомічні зміни життєдіяльності органу чи тіла тварини або повної втрати фізіологічних функцій організму, що сталися внаслідок зовнішніх ушкоджень. У той же час гуманному ставленні до тварин відповідають дії та поведінка людини, що виключає будь-яке вищезазначене жорстоке поведіння з ними, а також передбачає позитивне, гуманне доброзичливе ставлення, сприяючи добробуту тварин.⁹⁸

Відповідно до ст. 3 Закону його дія поширюється на наступні види людської діяльності: фермерство (скотарство), догляд за тваринами, що перебувають під захистом природних заповідників, спортивне мисливство (включно рибальство), утримання тварин як домашніх, догляд та експлуатація тварин, що утримуються в розважальних цілях, а саме зоопарки, дельфінарії, цирки та інші розважальні заходи, що передбачають використання тварин, а також використання тварин у спортивних і освітніх заходах та для цілей наукових досліджень (у Законі передбачено використання тварин для виробництва біологічних препаратів (медичних ліків)). Даний перелік не є вичерпним, законодавець розширив його, додавши положення про інші види діяльності, що передбачають застосування та експлуатацію тварин. Варто звернути увагу, що під захист та охорону законодавства щодо жорстокого поведіння з тваринами потрапили тварини будь-якої форми власності чи речових прав на них. Аналізуючи положення ст. 3 Закону, можна спостерігати звичне нам бачення прав тварин. Тварини виступають виключно як об'єкти людських видів діяльності, ставлячи інтереси людини першочергово. Тварини

⁹⁸ Про захист тварин від жорстокого поведіння. Закон України від 21.02.2006 року (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

виступають як інструменти реалізації вищезгаданих форм людської життєдіяльності, що потребують додаткового захисту. Згідно з положеннями законодавства, покликано захищати тварин від жорстокого поводження, даний захист має реалізовуватися відповідно до засад моральності та гуманного поводження з тваринами, тварини мають жити в умовах, що відповідають умовам їхнього середовища існування, беручи до уваги особливості кожної тварини окремо, будь-які речові права на тварин та право власності можуть бути припинені у зв'язку із жорстоким поводженням з тваринами. Також під жорстоким поводженням законодавець передбачає жорстокі методи та способи умиротворення тварин, що супроводжують смерть тварини надмірними стражданнями. Кожен несе відповідальність за жорстоке поводження з тваринами незалежно від прав власності чи інших речових прав на тварину, також утримання та використання тварин має реалізовуватися без спричинення фізичної шкоди оточуючим та самій тварині.⁹⁹

Включно із регламентацією основних принципів поводження з тваринами та заборонаю жорстокого поводження з тваринами, законодавець передбачає повну заборону пропаганди насильства та ненависті, закликів до жорстокості у бік тварин, а також пропаганди мисливства серед усіх систем освітніх програм (дошкільна, загально середня, професійно-технічна та вища системи освіти). Також заборонено використовувати будь-які матеріали з комерційною та/або розважальною метою, що пропагандують жорстоке поводження з тваринами. Це передбачено з метою виховати високо гуманне та моральне ставлення та свідомість суспільства до тварин, що є складовою етичного виховання та культури. Реалізовувати задум становлення високоморальної культури суспільства покликані курси екологічної етики гуманного ставлення до тварин у всіх рівнях системи освіти: від дошкільної до вищої системи освіти.¹⁰⁰ Проте, на жаль, роблячи висновок із власного досвіду та досвіду друзів та знайомих, вищезгаданий курс етичного виховання не викладався у школах та вищих

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Там само.

навчальних закладах, лиш дотично торкаючи теми гуманного ставлення та морального обов'язку людини на уроках етики.

Розділ II Закону передбачає правила утримання тварин, що виключають жорстокість, а саме такі правила як: загальні правила утримання тварин (ст. 7 Закону), правила утримання диких тварин у неволі (ст. 8 Закону), правила утримання домашніх тварин (ст. 9 Закону), правила ветеринарного обслуговування тварин (ст. 10 Закону), правила транспортування тварин (ст. 11 Закону), особливості права власності та інших речових прав на тварин та умови угод, предметом яких є тварини (ст.ст. 12, 13 Закону), а також правила утримання тварин у притулках (ст. 15 Закону), правила регулювання чисельності диких тварин та тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини (включно безпритульних тварин) (ст. 16 Закону) та правила умертвіння (ст. 17 Закону). Проаналізуємо вищезазначені правила.¹⁰¹

Статтею 7 Закону передбачені загальні правила та умови утримання тварин. У першу чергу, будь-яке утримання тварин має відповідати середовищам існування тварин у природі, а також індивідуальним особливостям тварини (законодавець деталізує види особливостей, що відрізняються відповідно до виду тварини, а саме біологічні (залежать від загальних особливостей життєдіяльності тварин), видові (залежить від конкретного виду та класу тварин, включно передбачаючи особливості утримання тварин різних видів) та індивідуальні (в залежності від особливостей та характеристик індивідуально конкретної тварини). Прослідковується надання тварин права на достатню та відповідну їхньому виду їжу, чисту воду, достатній сон, спілкування (контактах) особин відповідного виду, фізичну активність тварин, а також вищезазначений перелік не є вичерпним, передбачаються «та інші потреби».¹⁰² Вищезазначені положення відповідають міжнародно-правовим актам, покликаних захищати тварин від жорстокого поводження. По-друге,

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Там само.

утримання тварин обмежується можливостями певної особи та місця утримання тварин. Утримання тварин дозволяється виключно за умов наявності реальної можливості забезпечити тварину всім необхідним відповідно до вищеперелічених умов та правил. Щодо місця утримання тварин законодавець надає чіткі стандарти, яким має відповідати місце утримання, а саме: воно повинне бути достатньо освітлене, має мати достатній простір для тварини, відповідний до виду тварини температурний режим, відповідні вологість та вентиляцію приміщення, також обов'язковим є можливість тварини комунікувати та мати доступ до зовнішнього світу. Варто звернути увагу, що утримання тварин у дошкільних, загально середніх, професійно-технічних та вищих закладах освіти допускається виключно за умов постійного та належного догляду за тваринами відповідно до правил та умов утримання тварин, викладених у Законі.¹⁰³

Відповідно до ст. 8 Закону утримання диких тварин у неволі строго забороняється без створення відповідних умов існування тварин у притаманному їхньому середовищі існування. У створення відповідних умов законодавець покладає три головні критерії такі, як біологічні, видові та індивідуальні характеристики тварин. При забезпеченні диких тварин вищезазначеними умовами існування їх утримання допускається за наявності отримання дозволу центральним органом виконавчої влади, що реалізує політику у сфері захисту навколишнього середовища, що на даний час є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (минуле Міністерство охорони навколишнього природного середовища України).¹⁰⁴

Згідно із ст. 9 Закону визначені правила утримання домашніх тварин, відповідно до яких власник тварини зобов'язаний забезпечити її усіма потреба (біологічними, видовими та індивідуальними) та дотримуватися санітарних умов місця постійного утримання домашньої тварини. Інші обов'язки власника домашньої тварини Закон чітко не визначає, установлюючи, що правила та

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Там само.

умови утримання домашніх тварин регламентує орган місцевого самоврядування. Відповідно до Рішення Київської міської ради від 27 жовтня 2007 року № 1079/3912, яким затверджені «Правила утримання домашніх собак та котів у місті Києві» (далі — «Правила»), власники зобов'язані поставити тварину на особистий облік, надати тварині всі необхідні природні умови для існування, а саме сон, їжа, вода, рух та активність на природі (Правила містять невичерпний перелік потреб), забезпечити тварину особистим та ветеринарним наглядом, привчати тварин до дисципліни відповідно до визначених навчальних програм дресирування, забезпечити тишу у житлових приміщеннях від десятої години ночі до восьмої години ранку, забезпечити дотримання санітарних норм утримання тварини у постійному місці її перебування, забезпечувати безпеку інших людей, тварин та майна, забезпечити неможливість втечі тварин з місця їх утримання. Правила утримання домашніх тварин більшою мірою направлені на утримання собак, крім того у правилах зазначаються кішки та узагальнено «тварини». У той же час Правилами визначено, що власникам домашніх тварин категорично заборонено знущатися над тваринами та жорстоко з ними поводитися, проводити собачі бої або дресирувати собак для собачих боїв, утримувати котів та собак з метою отримання м'яса та шкіри тварин, заборонено навчати собак вражати життєво важливі органи людини та купати тварин у громадських територіях (пляжи, фонтани).¹⁰⁵

Повертаючись Закону, варто зазначити, що стаття 9 регламентує дозволи та заборони утримання тварин, наприклад, домашніх тварин дозволено утримувати у квартирах (за наявності проживання декількох сімей в одній квартирі, інша сім'я повинна надати письмову згоду на утримання домашньої тварини іншою сім'єю), також дозволено утримувати тварин у освітніх, санаторно-курортних закладах за умови отримання відповідного дозволу від органу виконавчої влади (на теперішній час Міністерство охорони здоров'я України). Юридичним особам дозволяється утримувати домашніх тварин на

¹⁰⁵ Правила утримання домашніх собак та котів у місті Києві. Рішенням Київської міської ради від 27.10.2007 № 1079/3912. – https://kyivcity.gov.ua/navkolyshnie_seredovyshche_mista/tvaryny/pravila_utrimannya_i_doglyadu_zh_domashnimi_tvarinami/

прив'язі для охорони, для вихулу на добре огороженій території, вихул собак без намордників дозволяється лише правоохоронним органам для оперативного використання, під час полювання чи дресирування на майданчиках спеціального призначення.¹⁰⁶

Із заборон утримання домашніх тварин законодавець передбачає заборону утримувати тварин особами, до яких застосовувалася адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (протягом одного року з моменту набрання законної сили постанови) та заборона утримувати тварин особами, що були звільнені від кримінальної відповідальності або провадження щодо яких було закрито (протягом десяти років з моменту набрання законної сили рішення суду).¹⁰⁷

Про ветеринарний нагляд тварин зазначено в ст. 10 Закону. Мова йде про обов'язок власника тварини забезпечувати надання своєчасного та відповідного медичного лікування тварини у випадку хвороби. Власник зобов'язаний звернутися до спеціально закладу надання ветеринарної допомоги або ветеринарного лікаря (законодавець регламентує надання ветеринарної допомоги виключно особами із відповідною фаховою освітою) та забезпечити ізоляцію хворої тварини від контакту з іншими тваринами чи людьми. До послуг надання ветеринарної допомоги законодавець включає евтаназію тварини у випадку, якщо страждання тварини неможливо припинити у будь-який інший спосіб.¹⁰⁸

Правила транспортування тварин визначені ст. 11 Закону, що передбачає обов'язок особи, що відповідає за транспортування тварин, забезпечити усіх тварин достатньою кількістю відповідної до їхнього виду їжі та чистої води. Також умовою транспортування тварин є убезпечення їх від впливу навколишнього середовища. Однією з головних умов транспортування тварин є забезпечення безпеки перевезення тварин, а також забезпечення простору із

¹⁰⁶ Про захист тварин від жорстокого поводження. Закон України від 21.02.2006 року (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Там само.

запобігання можливості самотравмування та травмування інших тварин. Дане положення Закону стосується завантаження та розвантаження тварин. Правила транспортування тварин відповідають стандартам викладених у Європейській конвенції про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 року (англ. European Convention for the Protection of Animals during International Transport). Включно із положеннями перевозити різні види тварин роздільно одне від одного або лише за умови нейтрального ставлення представників різних видів та у випадку загибелі тварини під час перевезення особа, що відповідає за транспортування тварин, має позбутися тіла загиблої тварини якнайшвидше.¹⁰⁹

Стаття 12 Закону відповідає загальній концепції прав тварин українського законодавства, а саме концепції, що розглядає тварин як об'єктів права власності та інших речових прав (відповідно до Цивільного кодексу України). Відповідно до вищезгаданої статті право володіти, користуватися та розпоряджатися твариною як об'єктом права власності обмежені відповідно до умов та вимог даного Закону. Закон передбачає, що у разі неналежного забезпечення тварин природними, біологічними та індивідуальними особливостями та/або у разі жорстокого поводження з твариною, право власності та інші речові права на тварин можуть бути обмежено рішенням суду, що набрало законного рішення, шляхом конфіскації тварини, а будь-які угоди, предметом яких були тварини та які були укладені малолітніми та/або неповнолітніми особами, можуть бути визнанні недійсними у разі укладення вищезазначених угод без згоди батьків або піклувальників. Положення про відшкодування шкоди у повному розмірі власником тварини, яка завдала шкоду фізичній та/або юридичній особі відповідає положенням українського цивільного законодавства. Також положенням цивільного законодавства відповідає ст. 13 Закону про умови угод, предметом яких є тварини. У вищезазначеній статті законодавець регламентує правила продажу тварин, захищаючи покупця від недостовірної інформації про характеристику та якості тварини (породу, вид, стан здоров'я, дозвіл на продаж тварини (якщо він передбачений нормативно-правовими актами), особливості

¹⁰⁹ Там само.

тварини та умов її утримання). Щодо дарування тварин передбачено положення про дарування виключно із наданням попередньої згоди майбутнього власника тварини.¹¹⁰

Із аналізу Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» можна зробити висновок про права тварин на достатню та відповідну їхнім виду та породі їжу, чисту воду, ветеринарний нагляд та санітарно-гігієнічні умови утримання, а також фізичну активність, перебування у навколишньому середовищі та контакті із собі подібними. У той же час, законодавець розглядає тварин як предмет договору та об'єкт права власності та інших речових прав. Відповідно до ст. 17 Закону тваринам передбачається право на уникнення жорстокого поводження та страждань. Умертвіння тварин дозволяється виключно у передбачених законом випадках, а саме для господарської діяльності, регулювання чисельності тварин у дикій природі, для припинення страждань тварини, якщо вони не можуть бути припинені іншим шляхом, з метою умертвіння окремих представників, що є носіями хвороб з метою уникнення розповсюдження цієї хвороби між людьми та/або іншими тваринами, для оборони людиною від нападу тварини. Також законодавець передбачає умови та правила умертвіння тварин: умертвіння має здійснюватися виключно методами та способами, що не передбачають спричинення тварині гострого болю чи непереборних страждань, процес умертвіння має відбуватися у приміщенні або на місці відокремленому від утримання інших тварин, умертвіння тварини має відбутися негайно у випадку непереборних страждань тварині та утилізація тіла є дозволеною лише після остаточного її умертвіння. Із негуманних методів позбавлення життя законодавець передбачає такі, як удушення тварини, використання електричного струму, отрути, ін'єкцій з перебільшенням дози лікарських препаратів, курареподібних препаратів, перегрів/переохолодження, а також використання пестицидів з вмістом фосфіду цинку, а також інші больові методи, що передбачають завдання тварині гострого болю чи непереборних страждань. Перелік підстав умертвіння тварин є

¹¹⁰ Там само.

вичерпний, що забороняє умертвіння безпритульних тварин із метою регулювання та контролю їх чисельності. Щодо безпритульних тварин застосовується кліпсування (ідентифікація) тварин та/або розміщення їх до спеціалізованих установ (притулки, центри реабілітації, благодійні громадські організації), що передбачено ст. 16 Закону.¹¹¹

Право тварин не бути підданими жорстокому поводженню регламентовано ст. 18 Закону. При утриманні тварин законодавцем суворо забороняється використовувати будь-які матеріали та оснащення, що можуть завдати тілесні ушкодження та несуть загрозу здоров'ю та/або життю тварини, а також спричинення тваринам болі та страждань. Під жорстоким поводженням з тваринами також розуміється примушування тварин до вчинення не притаманних їхнім видам та породам дій або примушування тварин до надмірних фізичних навантажень. Також варто звернути увагу щодо проведення процедур із генетичними змінами тварин, що спричиняють останнім страждання, та/або розведення тварин із навмисним навчанням їх до жорстокості та агресивності (у тому числі із приученням тварин до нападу на людей та інших тварин). Вищезазначений перелік не є вичерпним, оскільки законодавець чітко регламентував положення про те, що будь-яке інше діяння (дія або бездіяльність), що порушує принципи моралі та основні засади захисту тварин від жорстокого поводження є забороненими.¹¹²

Відповідно до ст. 20 Закону, будь-які технічні засоби для полювання на мисливських тварин заборонені, якщо вони не гарантують швидку смерть тварині без завдання непереборних передсмертних страждань чи гострого фізичного болю. Тому визначенні вищезазначеною статтею правила полювання на мисливських тварин забороняють газ, струм, отрути, вибухові речовини та інші засоби, що вражають велику кількість тварин та призводить до масового їх знищення. Також забороняється полювати на потомство тварин, що не досягло віку самостійного існування у природі, заборонено полювати у період

¹¹¹ Там само.

¹¹² Там само.

розмноження (або вагітних представників тварин) та у період міграції, під час переправи через водойми або під час порятунку від стихійного лиха чи природної катастрофи (повінь, голод, сніг, буря, пожежа та інші надзвичайні ситуації), заборонено відстрілювати тварин у національних парках, заповідниках та інших закладах, покликаних забезпечувати охорону та захист тварин від жорстокого поводження, також забороняється використання інших тварин для переслідування та умертвіння мисливських тварин, використовувати тварин як мішені для навчання стрільбі, руйнувати місця їх проживання, проводити полювання як видовища та/або іспити для тварин чи використовувати інших тварин у ролі приманки для диких тварин.¹¹³

Визначені в ст. 21 Закону правила поводження з тваринами в сільському господарстві, скотарстві побудовані за тим же принципом, концентруючи увагу на заборонених діяннях (дії або бездіяльності), що порушують принципи захисту тварин від жорстокого поводження. Відповідно до положень вищезазначеної ст. 20 Закону про правила поводження з мисливськими тваринами при полюванні на них правила поводження з тваринами забороняють використання будь-яких больових методик та інвентарю, що спричиняє гострі тілесні болі тварині або несе у собі ризик спричинити страждання тварині. Також забороняється застосування хворих та вагітних тварин у скотарстві, що передбачає фізичне навантаження, розміщувати в одному приміщенні чи місці живих та мертвих тварин, насильницьке введення їжі (якщо питання не стосується лікувальної мети) з метою отримання більшої кількості продукції тваринного походження та строго забороняється зняття шкіри, пір'я, відокремлення частин тіла тварини до повного припинення життєдіяльності тварини та будь-які генетичні зміни та зміни у зовнішності тварини, що спричинить страждань тварині, а при необхідності таврування чи видалення/обрізання дзьоба/ріг тощо мають застосовуватися необхідні знеболювальні препарати у потрібній кількості для мінімізації страждань та болю тварини. Права тварин відображаються у обов'язковому забезпеченні тварин усіма необхідними умовами існування, що

¹¹³ Там само.

відповідають їхнім виду, породі та індивідуальним особливостям, акцентуючи увагу на їжі, воді, сні, фізичній активності та інших особливостях.¹¹⁴

Наступними правила поводження є правила поводження з домашніми тваринами, що виключають жорстокість. Згідно із ст. 22 Закону власник домашньої тварини зобов'язаний забезпечити тварину їжею, водою (достатньої кількості), фізичними навантаження та активністю, контактом із собі подібними, разом з тим власник зобов'язаний забезпечити вчасне та повноцінне ветеринарне обстеження та лікування, попереджати та запобігати неконтрольованому розмноженню тварин та якнайшвидше доставляти тварину до медичного закладу для обстеження, що спричинила шкоду людині та/або іншим тваринам. Наступна частина вищезгаданої статті передбачає заборони поводження з домашніми тваринами з метою їх захисту від жорстокого поводження. Правила поводження з домашніми тваринами, що виключають жорстокість доповнені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» від 08 листопада 2021 року.¹¹⁵ Законодавцем передбачено заборони побиття, вбивства, отруєння та інші можливі способи спричинення болю та страждань домашній тварині, заборонено дарувати домашніх тварин як призи чи нагороди, а також без згоди на це майбутніх власників домашньої тварини, заборонено дресирувати тварину способами та методами, що спричиняють фізичний біль тварині, спричиняти біль струмом, утопленням, задушенням, отрутами тощо, використовувати тварин з метою жебракування, залишати тварину в салоні автомобіля (якщо температура в салоні автомобіля більше +20°C та менше +5°C), закривати тварин та залишати самих у підвалах та інших закритих приміщеннях, залишати собак на прив'язі, якщо прив'язь становить менше 20 метрів, при цьому у тварини повинна бути можливість сховатися від погодних умов, залишати прив'язану тварини без нагляду

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу. Закон України від 08.10.2021 року. – Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 47. – Ст. 382.

власника у громадських місцях чи прив'язувати їх до транспортних засобів. Щодо правил поводження із безпритульними тваринами, то законодавець передбачає вичерпний перелік підстав вилову тварин, а саме з метою повернути власнику та врегулювати проблеми із чисельністю безпритульних тварин. Також забороняється використовувати методи та способи вилову тварин, що спричиняють останнім біль та страждання та становлять небезпеку їхньому здоров'ю та життю (заборона побиття, вбивства, отруєння, каліцтва безпритульних тварин та використання їх для жебракування).¹¹⁶

Статтею 26 Закону визначені правила поводження з тваринами, що використовуються для наукових експериментів та дослідів та у навчальних цілях. Частиною першою вищезазначеної статті регламентовано, що експерименти та тестування на тваринах дозволені лише у випадку відсутності інших альтернативних методів та способів наукового дослідження, що виключає використання тварин. Міністерство освіти і науки України надає дозволи на проведення такої діяльності. Для отримання такого дозволу суб'єкт має відповідати критеріям, викладених у положеннях статті, а саме мати вищу фахову (біологічну, медичну, ветеринарну, зоотехнічну або фармоцевтичну освіти, що здобута у вищих навчальних закладах з відповідним рівнем акредитації (III-IV). Законодавець намагається захистити тварин, зобов'язуючи суб'єкта даної види діяльності застосовувати знеболювальні препарати у дослідженнях та експериментах, що передбачають спричинення тривалого болю та страждань тварині. Відновлення тварин та повторне їх використання у дослідженнях та тестуваннях відповідає положенням Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях (англ. *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes*), що передбачає повторне використання тварин лише за умов використання анестезії та незначного втручання. Також забороняється хірургічним методом позбавляти тварин видавати звуки (девокалізації) або іншими болючим способами

¹¹⁶ Там само.

відбирати тканини тварин. Демонстрації у навчальних цілей із застосуванням тварин забороняється, якщо дана демонстрації можлива за використання неживих предметів. Варто звернути увагу, що студенти можуть відмовитися від виконання практичним завдань, що передбачають травмування тварин або завдання їм смерті (у таких випадках особа, яка провадить навчальні заняття має замінити практичні завдання іншими). Заборонено проводити інші травматичні ушкодження тварин пов'язані з хірургічним втручанням при присутності осіб шкільного віку. Будь-яке використання тварин у навчальних цілях передбачає надання їм кваліфікованого ветеринарного нагляду. Тварини, що зазнали непоправних ушкодження мають умертвлятися до настання страждань тварини методом евтаназії із застосуванням анестетиків, утилізації тіла дозволена лише після констатування смерті тварини уповноваженою особою. Статтею 35 Закону передбачена кримінальна, адміністративна та цивільно-правова відповідальності за порушення вимог цього Закону.¹¹⁷

Отже, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» покликаний захищати від страждань і загибелі тварин, що постраждали внаслідок жорстокого поводження, захищати природні права тварин та агітувати до морального й гуманного ставлення до тваринного світу. Із аналізу вищезазначеного закону можна зробити висновки про наявність у тварин наступних прав: право на достатню кількість та відповідну виду та породі тварині їжу, право на доступ до чистої води, право на контакт із зовнішнім світом та право на фізичну активність, право отримати фахову ветеринарну допомогу та лікування, також у випадках використання тварин у діяльності, що передбачає травмування тварин, тварини мають право на швидку смерть без передсмертних страждань та право на знеболювальні препарати і анестезію, що забезпечать безболісну смерть.

¹¹⁷ Про захист тварин від жорстокого поводження. Закон України від 21.02.2006 року (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – С. 230.

4.2. Інші законодавчі акти, що прямо чи безпосередньо регулюють захист прав тварин

Основними джерелами права вітчизняного законодавства у сфері захисту прав тварин є: Конституція України, Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року, Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин» від 22 червня 2017 року, Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 року, Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 06 лютого 2003 року, Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 15 грудня 1993 року.

Вищезазначені нормативно-правові акти у сфері захисту тварин об'єднують наявність морального обов'язку кожної людини поважати хребетних тварин, враховуючи, що вони, як і люди, здатні відчувати біль та страждати. Правові норми про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами мають бути ефективними та передбачати санкцію відповідну до суспільно-небезпечного діяння суб'єкта правопорушення. Загальновизнаний факт, що діяння, які несуть характер жорстокого поводження із тваринами є свідченням садистських та насильницьких схильностей суб'єкту злочину. В Україні за жорстоке поводження з тваринами передбачена адміністративна та кримінальна відповідальності, які не завжди відповідають дійсності, норми прописані досить побіжно, міра покарання не відповідає ступеню тяжкості вчиненого суспільно-небезпечного діяння, що створює проблеми на стадії кваліфікації діяння як правопорушення у загальному із усіма обов'язковими елементами

правопорушення та у кваліфікації правопорушення як злочину чи як проступку, також проблемами є низька правосвідомість і падіння моральних засад суспільства та байдужість контролюючих та правоохоронних органів.

У серпні 2019 року активісти із захисту прав тварин звернулися до чинного президента України із проханням запровадити посаду Уповноваженого з прав тварин відповідно до аналогії Уповноваженого з прав людини. Аргументуючи тим, що чинний Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року, на жаль, не реалізовується в дії. Поряд із Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» як основним законом покликаним забезпечити захист прав тварин є інші закони такі, як Закон України «Про ветеринарну медицину», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб» та іншими нормативно-правові акти, що були прийняті відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Отже, національне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження відповідає положення міжнародно-правових актів, покликаних забезпечувати захист прав тварин. Також українське законодавство розглядає тварин у ролі об'єктів права власності та інших речових прав. Центральним суб'єктом є людина, тварина є об'єктом. Тварина не є носієм прав, проте її захист передбачений обов'язками власників тварин чи уповноважених за її догляд особами забезпечувати належне утримання та догляд за твариною та уникати жорстокого поводження з ними.

* * *

Проаналізувавши положення українського законодавства, можна зробити висновок про наступне: законодавство України у сфері захисту тварин від жорстокого поводження відповідає положення міжнародно-правових актів, у той же час виникає питання реалізації цих положень та виконання уповноваженими особами своїх повноважень у сфері захисту тварин від

жорстокого поводження (у розділі IV дипломної роботи виконано аналітичне дослідження судової практики). Українське законодавство є прикладом законодавства, де тварини виступають у ролі об'єктів права власності та інших речових прав. Центральним суб'єктом є людина, тварина є об'єктом, покликаною реалізовувати передбачену законом діяльність людини. Тварина не є носієм прав, проте її захист передбачений обов'язками власників тварин чи уповноважених за її догляд особами. Із вищезазначених прав можна зазначити наступні: право на достатню кількість та відповідну виду та породі тварині їжу, право на доступ до чистої води, право на контакт із зовнішнім світом та право на фізичну активність, право отримати фахову ветеринарну допомогу та лікування, також у випадках використання тварин у діяльності, що передбачає травмування тварин, тварини мають право на швидку смерть без передсмертних страждань та право на знеболювальні препарати і анестезію, що забезпечать безболісну смерть.

РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТВАРИН

Аналізуючи судову практику щодо дотримання верховенства права у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, можна дійти висновку, що дана проблема є багатогранною та потребує подальшого дослідження теми.

Помилкова правова кваліфікація зумовлена схожими (за назвою — ідентичними) статтями, а саме ст. 89 КУпАП «Жорстоке поводження з тваринами» та ст. 299 ККУ «Жорстоке поводження з тваринами». Недосвідченому юристу може здатися, що ці статті є ідентичними, а у досвідчених викликають питання при кваліфікації. Це підтверджує практика Верховного Суду, що досить часто виправляє помилки нижчих інстанцій у кримінально-правовій кваліфікації. Проте норми у сфері захисту тварин несуть у собі ознаки формальності, тобто у теорії норма діє, на практиці — ні. Також ці норми не відповідають сучасній дійсності (варто звернути увагу на розмір санкцій, що не відповідають суспільній-небезпечності злочину), прописані досить неточно (із аналізу норм можна дійти помилкового висновку, що особа несе адміністративну або кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами у разі заподіяння такою ушкодження двох або більше теплокровних хребетним тваринам, оскільки стаття передбачає жорстоке поводження із тваринами у множині). Якщо досвідчені юристи — прокурори, адвокати, судді — стикаються з неточностями, формальністю, помилками при застосуванні законодавства, то не варто сподіватися на високий рівень правосвідомості громадян у сфері захисту прав тварин.

Варто звернути увагу на що спрямоване застосування даних норм. Стаття 299 ККУ «Жорстоке поводження з тваринами» розміщена у Розділ XII Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, не у Розділі VIII Кримінальні правопорушення проти довілля. Це вказує на головний об'єкт, що об'єднує усі статті у одному розділі, а саме на захист

громадського порядку та моральності в українському суспільстві. Жорстоке поводження з тваринами є аморальною поведінкою, що впливає на формування моральних цінностей оточуючих (у тому числі і дітей), це змушує переосмислити взаємини людини з тваринами.

Також розглянемо питання щодо недостатності міри покарання ст. 299 КК України. Жорстоке поводження з тваринами свідчить про схильність особи до насильства та нехтуванню суспільними цінностями і моральністю, що може у подальшому проявитися у жорстокості проти життя та здоров'я людини. Ця стаття виконує роль превентивної, що покликана проявляти насилля та попереджати його, тому санкція має бути більш жорстокою. Також проблема полягає у відбуванні покарання за ст. 299 КК України, а саме мова йде про, так звані, «умовні» вироки. На підставі ст. 75 КК України, особа звільняється від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробувальним строком. Можна спостерігати явище меншої кількості звільнення від покарання з випробуванням за інші категорії злочинів, ніж звільнення від покарання з випробувань за жорстоке поводження з тваринами.

Із збільшенням міри покарання та боротьби із негативним явищем «умовних» вироків, хотілося б звернути увагу на лексичне формування ст. 299 КК України, тобто, як зазначалося раніше, замінити «...тваринами» на «...твариною». Цю проблему потрібно подолати, оскільки предметом злочину є тварина. Систематичного знущання над однією теплокровною хребетною твариною достатньо для притягнення суб'єкта злочину до кримінальної відповідальності за вчинене суспільно-небезпечне діяння.

Також законодавець встановив конкретні критерії, яким має підлягати тварина, щоб бути предметом злочину. Як було зазначено, це має бути теплокровна та хребетна тварина, у іншому випадку — тварина не є предметом злочину (чи адміністративного проступку), а тобто не підлягає захисту та охороні з боку держави. Відповідно до Всесвітньої Декларації прав тварин та численних Європейських конвенцій захисту прав тварин, тварини є рівними між собою та людиною, що проголошує моральний обов'язок кожної людини

захищати та оберігати тварину в незалежності до якого класу, роду, родини тварин вона належить. КК України прямо суперечить цим нормам міжнародних декларації та конвенцій. Тварини мають право п'яти базових потреб для виживання: на їжу і воду, на прихисток, на медичну допомогу, на можливість рухатися та на повагу. Без цих п'яти головних свобод тварини, будь-яка тварина піддається погану поводженню або жорстокому знущанню.

5.1. Порухення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України

Гіпотеза: порушення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України.

Проблема: відмова у проведенні процесуальних дій, що у свою чергу призводить до неповноти судового процесу. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, під неповнотою судового розгляду розуміють судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обгрунтованого та справедливого судового рішення. Зокрема у (1) відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обгрунтованого та справедливого судового рішення та (2) необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.¹¹⁸

а) «На підставі викладеного в ухвалі слідчий суддя приходить до висновку про відмову у задоволенні клопотання та накладення арешту на майно, оскільки заявником не доведено та належним чином не підтверджено наявності та розмір завданої майнової шкоди, у зв'язку з чим слідчий суддя не має можливості

¹¹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. Від 13.04.2012 № 4651-VI (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

визначити співмірність вартості майна, яке належить арештувати до розміру завданої шкоди. У задоволенні клопотання особи про арешт майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову відмовлено.»¹¹⁹

б) «У ході проведення досудового розслідування було встановлено, що особа володіє двома зареєстрованими одиницями зброї, а саме ТОЗ-34 12-го калібру та МР-153 12-го калібру, які потенційно можуть бути знаряддями вчинення даного кримінального правопорушення. Слідчий зазначив, що на підставі вищезазначеного, слідство має у своєму розпорядженні достатні дані, які вказують на те, що в квартирі можуть зберігатись речові докази, а саме незаконна зброя, з якої могла бути вбита собака, рукавиці, схожі на ті, які були виявлені на місці події. У задоволенні клопотання слідчого СВ Новосанжарського ВП ГУНП в Полтавській області старшого лейтенанта поліції про проведення обшуку за матеріалами досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань від 28 січня 2019 року, відмовлено.»¹²⁰

в) «Клопотання слідчого СВ Слобідського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області старшого лейтенанта поліції про призначення амбулаторної судово-психіатричної експертизи за матеріалами кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань від 28 січня 2019 року, за ознаками кримінального правопорушення-злочину, передбаченого ч. 3 ст. 299 КК України, залишено без розгляду.»¹²¹

г) «У ході допиту потерпілого встановлено, що 13 грудня 2019 року останній знаходився за місцем свого проживання та почув постріл зброї, після чого побачив як до нього біжить його собака з ознаками поранення від вогнепальної зброї. У ході розслідування кримінального правопорушення

¹¹⁹ Ухвала Октябрського районного суду міста Полтави від 20.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88083989>.

¹²⁰ Ухвала Новосанжарського районного суду Полтавської області від 02.10.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84677863>.

¹²¹ Ухвала Комінтернівського районного суду міста Харкова від 15.05.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81747914>.

проведеними слідчими (розшуковими) діями встановлено, обвинувачений стріляв з території домоволодіння, яке відповідно до довідки Голопристанського БТІ зареєстроване за його батьком. Беручи до уваги, за місцем проживання особи може знаходитись вогнепальна зброя (рушниця), слідчий просить у клопотанні надати дозвіл на проведення обшуку території домоволодіння за даною адресою. Клопотання слідчого Голопристанського ВП Новокаховського ВП ГУНП в Херсонській області по кримінальному провадженню, внесеному до Єдиного реєстру досудового розслідування від 17 грудня 2019 року, за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, про проведення обшуку залишено без задоволення.»¹²²

г) «Слідчий суддя встановив, що постанова слідчого Лубенського РВП ГУНП в Полтавській області про оголошення у міжнародний розшук підозрюваного від 24 березня 2021 року містить інформацію про те, що за системою «Аркан» особа 19 серпня 2019 року о 21 год. 05 хв. перетнула державний кордон України в пункті пропуску Грушів у напрямку країни Польща та станом на 18 березня 2021 року до території України не поверталася. У задоволенні клопотання слідчого про застосування відносно підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відмовлено.»¹²³

Проблема: за жорстоке поводження з твариною, суд встановлює покарання, яке не відповідає ступеню суспільної небезпеки вчиненому злочину винним, тобто більш м'яке, що не передбачено санкцією ст. 299 КК України. Суд переходить до іншого, м'якого покарання, у вигляді штрафу, що не відповідав ступеню вчиненому суспільно-небезпечному діянню.

а) «Від 17 березня 2020 року Шосткинським міськрайонним судом Сумської області було ухвалено вирок, за яким засудженому за ч. 1 ст. 299 КК України було призначено покарання, не передбачене санкцією ст. 299 КК

¹²² Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 03.01.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Rev1ew/86977540>.

¹²³ Ухвала Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 29.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Rev1ew/95867229>.

України, а саме – штраф. У цій справі суд перейшов до іншого, більш м'якого виду основного покарання у вигляді штрафу в розмірі, більшому за мінімальний на підставі ст. 69 КК України. Проте без наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 69 КК України.»¹²⁴

б) «У Березанському районному суді Миколаївської області у справі № 469/301/18 від 10 липня 2019 року було доведено вину особи обвинуваченого в умисному злочині, що призвів до загибелі хребетної тварини. Внаслідок злочинних дій особи обвинуваченого собака зазнала фізичного болю та страждань, отримала тілесні ушкодження у вигляді розриву печінки та внутрішньочеревного крововиливу, внаслідок яких померла. Відповідно до вироку суду особі було призначено покарання у виді арешту строком на один місяць.»¹²⁵

в) «За жорстоке поводження особи, що зловила kota невстановленої породи та разом з цеглиною закинула до полімерного мішку білого кольору, поверх якого зав'язала мотузкою, після чого віднесла мішок до каналу, де проявляючи жорстокість, із застосуванням жорстоких методів, шляхом викидання kota в закритому мішку на кригу, спричинив тварині біль та страждання, що призвели до її смерті. Шосткинський міськрайонний суд Сумської області призначив особі покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді штрафу в розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян в сумі 3400 (три тисячі чотириста) гривень.»¹²⁶

г) «Особу визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, і призначено покарання у виді двох місяців арешту. Особа, використовуючи молоток, який знаходився біля його будинку, умисно наніс собаці невизначеної породи, два удари вказаним

¹²⁴ Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 17.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88317782>.

¹²⁵ Вирок Березанського районного суду Миколаївської області від 10.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82918799>.

¹²⁶ Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 17.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88317782>.

молотком в область голови, тим самим завдаючи тварині істотного болю та страждання, внаслідок чого собака померла. Продовжуючи жорстоке поводження з твариною, із застосуванням особливо жорстоких методів нелюдського поводження з твариною, особа після того, як тварина була вже мертвою, продовжуючи свій злочинний умисел, підвісив даного собаку, від'єднавши шкіру із задніх кінцівок та нижньої частини тулуба, відрізав задні кінцівки. Вищезгадані кінцівки собаки, помістивши до поліетиленового пакету, прийшов до місцевого магазину та запропонував продавцеві придбати м'ясо, на що останній не погодився та особа повернувся додому, де приготовані вказані кінцівки собаки з'їв.»¹²⁷

г) «Особу визнано винуватим у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, та призначено покарання у виді штрафу у розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 17000 (сімнадцять тисяч) гривень за здійснення пострілу з пневматичної гвинтівки, направивши її з вікна квартири на подвір'я будинку та цілячись та влучаючи в тулуб kota, який сидів на капоті автомобіля, внаслідок чого спричинив йому ушкодження несумісні з життям, що в подальшому призвели до загибелі тварини.»¹²⁸

Проблема: недостатнє або невірне обґрунтування мотивувальної та резолютивної частин змісту ухваленого судом вироку щодо кримінального порушення ст. 299 КК України, що полягає у виправленні вищими судовими інстанціями помилок кваліфікації злочинного діяння та дослідження обставин справи. Ця проблема пов'язана із зауваженнями вищих інстанцій щодо прийнятого судового рішення у справах за ст. 299 КК України. КУпАП містить ст. 89, що містить схожі положення відповідно до ст. 299 КК України, що призводить до помилкової правової кваліфікації. Також ця проблема полягає у

¹²⁷ Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 11.11.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85654319>.

¹²⁸ Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 31.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95966355>.

формуванні статті, а саме у множинному числі «жорстоке поводження із тваринами», що, на перший погляд, для об'єкта злочину передбачає наявність двох або більше теплокровних хребетних тварин, що є помилковою позицією.

а) «Скадовський районний суд Херсонської області встановив вину засудженого за ч. 1 ст. 299 КК України, призначивши покарання у вигляді арешту на строк чотири місяці, а саме за умисні дії з метою вбивства власної собаки із застосуванням жорстоких методів, які вчиняються особливо болючим способом та шляхом заподіяння травм вчинив знущання над твариною, яка віднесена до хребетних. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду розглядає цю справу у зв'язку із касаційною скаргою захисника, на думку якого в діях підзахисного відсутній склад інкримінованого злочину, і його дії підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП. Проте Верховний Суд підтримав позицію судів нижчих інстанцій, зазначивши, що вони правильно кваліфікували дії чоловіка, який знущався над власним собакою, за ч. 1 ст. 299 Кримінального кодексу України.»¹²⁹

б) «Відповідно до вимог ст. 370 КПК України, судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим та вмотивованим, зокрема, повинно бути ухвалене згідно з нормами матеріального та процесуального права, на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України, з наведенням належних і достатніх мотивів та підстав його ухвалення. Всупереч нормам закону, суд першої інстанції лише зазначив у вирокі показання обвинуваченого, потерпілого та свідків, а також перелічив надані стороною обвинувачення докази, без надання їм належної правової оцінки та аналізу.»¹³⁰

в) «Апеляційну скаргу заступника прокурора задовольнили. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 31 травня 2018 року в частині призначеного особі покарання та звільнення від його відбування з

¹²⁹ Постанова Верховного Суду від 03.07.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75286642>.

¹³⁰ Ухвала Запорізького апеляційного суду від 25.05.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89553254>.

випробуванням скасувати та ухвалити в цій частині новий вирок. З метою призначити особі покарання за ч. 1 ст. 299 КК України у вигляді одного року обмеження волі.»¹³¹

г) «Суд першої інстанції, в порушення вищезазначених вимог, приймаючи рішення про необхідність призначення покарання особі за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК України призначив менше покарання, ніж визначений невідбутий строк за попереднім вироком, чим допустив неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, що є підставою для скасування вироку в частині призначення покарання обвинуваченому та постановлення нового вироку в цій частині, призначивши на підставі ст. 71 КК України остаточне покарання з дотриманням вимог Закону.»¹³²

г) «У касаційній скарзі прокурор ставить вимогу про скасування ухвали апеляційного суду та призначення нового розгляду в суді апеляційної інстанції. Посилається на істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості злочину та особи засудженого внаслідок м'якості такого покарання. Доводи касаційної скарги про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості злочину та особи засудженого внаслідок м'якості такого покарання судом апеляційної інстанції суд визнав обґрунтованими. Касаційну скаргу прокурора задоволено.»¹³³

Отже, порушення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України полягає у тому, що санкції статті не передбачають нижньої межі покарання у вигляді штрафу та обмеження волі. Це є причиною порушення одного із основних елементів принципу верховенства права, а саме принципу справедливого призначення покарання,

¹³¹ Вирок Херсонського апеляційного суду від 18.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79273884>.

¹³² Вирок Вінницького апеляційного суду від 07.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87442472>.

¹³³ Постанова Верховного Суду від 11.05.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96933478>.

того, що відповідає ступеню суспільно-небезпечності вчиненому кримінальному правопорушенню. Тому це є однією із проблем невірного застосування кримінального права у сфері захисту тварин. Проблема відсутності судово-ветеринарної експертизи у більшості справ зумовлює складність доказування. Навіть якщо тварину було підстрелено, викинуто із вікна або тварина зазнала ножових поранень, важко довести, що тварина страждала. Дуже часто обвинувачені під час допитів пояснюють свої дії як реакцію самозахисту (необхідної оборони) на агресивну поведінку тварини. Проте перевищення меж необхідної оборони є значним й зовсім не відповідає поняттю необхідної оборони за кримінальним законодавством України.

5.2. Відсутність або недостатність виконання службових повноважень судом та правоохоронними органами

Гіпотеза: відсутність або недостатність виконання службових повноважень правоохоронними органами або судом.

Проблема: повна відсутність застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування жорстокого поводження з тваринами, що негативно впливає на хід досудового розслідування при здійсненні слідчих (розшукових) дій та збиранні доказів. Судова практика про застосування до обвинуваченого запобіжних заходів є дуже обмеженою (майже відсутньою). Запобіжні заходи у більшості випадках не застосовуються до обвинуваченого за ст. 299 КК України, а тобто вони не вбачаються такими, що загрожують повному та всебічному судового розгляду.

а) «Славутський міськрайонний суд Хмельницької області відмовив у вимогах скарги на бездіяльність працівників поліції Славутського ВП ГУНП в Хмельницькій області щодо невнесення відомостей про кримінальне

правопорушення за ознаками жорстокого поводження з тваринами до Єдиного реєстру досудових розслідувань.»¹³⁴

б) «Апелянт стверджує, що при призначенні покарання особі судом першої інстанції не в повній мірі враховано те, що вчинений ним злочин хоча і відноситься до злочинів невеликої тяжкості, проте пов'язаний з умисним насильницьким позбавленням життя тварини, посягає на загальноприйняті в суспільстві принципи моральності у сфері поводження з тваринами, а жорстоке поводження з тваринами, знущання над ними суперечить сформованим у суспільстві засадам гуманного ставлення до тварин і чинному законодавству. Зухвалий характер дій обвинуваченого, а саме жорстокість проявлена до тварини, свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи та її схильність до вчинення насильницьких злочинів. Прокурор вважає, що вину в інкримінованому злочині особа визнала лише під тиском зібраних у кримінальному провадженні доказів, з метою уникнення реальної міри покарання. Тобто в своїй апеляційній скарзі прокурор ставить питання про погіршення стану обвинуваченого, що є безумовною підставою для його участі в ході судового засідання в суді апеляційної інстанції.»¹³⁵

в) «В обґрунтування скарги особа зазначила, що 25 вересня 2016 року було отруєно собаку на кличку «Зара», у зв'язку з чим він неодноразово звертався до відповідних правоохоронних органів для вчинення дій з розслідування її вбивства. Однак правоохоронці категорично відмовляються вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості за ст. 299 КК України — жорстоке поводження з тваринами та проводити відповідні слідчі дії. Скаргу про відмову внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей за ст. 299 КК України — жорстоке поводження з тваринами, повернуто скаржнику.»¹³⁶

¹³⁴ Ухвала Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 12.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83145279>.

¹³⁵ Ухвала Херсонського апеляційного суду від 09.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79075280>.

¹³⁶ Ухвала Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 11.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82984106>.

г) «Скаргу особи на бездіяльність щодо внесення відомостей до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань про вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. 299 КК України було частково задоволено у зв'язку із дослідженими у судовому засіданні матеріалами перевірки. У висновках по заявам працівниками Лебединського ВП ГУНП України в Сумській області було встановлено про неможливість встановити особу причетну до зникнення та смерті собаки та причину її зникнення, а також відсутні ознаки кримінального та адміністративного правопорушення.»¹³⁷

г) «Суд встановив поновити строк для оскарження бездіяльності Марківського відділу поліції ГУНП в Луганській області щодо невнесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення по факту жорстокого поводження з твариною та відкрити провадження за скаргою особи на бездіяльність Марківського відділу поліції ГУНП в Луганській області, яка полягає у невнесенні відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення по факту жорстокого поводження з твариною.»¹³⁸

Проблема: бездіяльність слідчого, прокурора стосовно невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань свідчить про нехтування суспільно-небезпечними діями, об'єктом яких є теплокровна хребетна тварина. Полягає ця проблема у тому, що працівники правоохоронних органів відмовляються скласти протокол правопорушення чи не вносять відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

а) «Особа, обвинувачена в умисних діях, морила голодом цуценят та кошенят з метою економії витрат на годування інших цуценят та кошенят для

¹³⁷ Ухвала Лебединського районного суду Сумської області від 24.01.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71785152>.

¹³⁸ Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 03.06.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89611427>.

продажу. У період часу з середини травня 2017 року по 21 травня 2018 року було заморено голодом близько 70 хребетних твари. Суд визнав особу винною у скоєнні умисного злочину передбаченого ч. 3 ст. 299 КК України та призначив йому покарання у вигляді 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України, особу було звільнено від призначеного покарання з випробуванням, встановивши випробувальний термін строком на три роки.»¹³⁹

б) «Особа у період часу з 2014 року по 9 січня 2019 року займалась реалізацією собак та котів на території центрального ринку м. Слов'янська, яких люди приносили їй для прилаштування. Вказаних тварин вона утримувала в сараї свого домоволодіння, де діючи умисно, цілеспрямовано, цілковито усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та розуміючи при цьому, що своїми діями здійснює жорстоке поводження з тваринами, які відносяться до хребетних, та призведе в подальшому до загибелі тварин, нехтуючи як існуючими загальнолюдськими моральними правилами і нормами поведінки в суспільстві в частині відношення до тварин, в подальшому роздавала особам, які бажали їх придбати.»¹⁴⁰

в) «Слідчий суддя Володимир-Волинського міського суду Волинської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду справу за скаргою особи на бездіяльність Володимир-Волинського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Волинській області щодо невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зобов'язав керівника органу досудового розслідування Володимир-Волинського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Волинській області внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань по заяві особи від 06 травня 2020 року за фактом жорстокого поводження з тваринами.»¹⁴¹

¹³⁹ Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська від 10.10.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78018306>.

¹⁴⁰ Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 11.04.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81117656>.

¹⁴¹ Ухвала Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 16.07.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90417991>.

г) «Ухвалу слідчого судді Коростишівського районного суду Житомирської області від 29 березня 2021 року про відмову у задоволенні скарги на бездіяльність посадових осіб відділу поліції № 2 Житомирського районного управління поліції ГУНП в Житомирській області, що виразилася у невнесенні до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення за заявою від 04 березня 2021 року скасовано та призначено постановити нову ухвалу, якою скаргу було задоволено.»¹⁴²

г) «Скаргу особи на бездіяльність слідчого, яка полягає у невнесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви про кримінальне правопорушення було задоволено. Суд зобов'язав слідчого Монастириського відділення поліції відповідального за внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про кримінальне правопорушення викладене у заяві особи від 25 червня 2019 року, з якою звернувся 27 червня 2019 року за фактом жорстокого поводження з тваринами.»¹⁴³

Проблема: більшість досудових розслідувань за ст. 299 КК України закінчуються ухвалою про закриття кримінального провадження, що полягає у низці причин викладених у аналізі вітчизняної судової практики. Зокрема цими випадками є встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати, існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (відповідно до п. 2, 3, 6 ч. 1 ст. 284 КПК).¹⁴⁴

¹⁴² Ухвала Житомирського апеляційного суду від 27.04.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96696903>.

¹⁴³ Ухвала Монастириського районного суду Тернопільської області від 23.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83202336>.

¹⁴⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України. Від 13.04.2012 № 4651-VI (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

а) «За умисно нанесені скляною пляшкою з-під горілки, а саме за удари по голові безпородній собаці, що завдали собаці фізичного страждання та спричинили її загибель було звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 299 КК України на підставі ст. 46 КК України. Кримінальне провадження відносно даної особи у вчиненні злочину передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України було закрито.»¹⁴⁵

б) «Іршавський районний суд Закарпатської області зактив кримінальне провадження по обвинуваченню особи за ч. 1 ст. 299 КК України на підставі ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям, звільнивши її від кримінальної відповідальності за умисно вчинений злочин із хуліганських мотивів, що полягав у годування собаки, яка знаходилась прив'язана на ланцюгу, їжею, в якій містився протитуберкульозний препарат «Ізоніазид», спричинила тварині біль та страждання, що призвели до її загибелі.»¹⁴⁶

в) «З метою спричинення фізичного болю та удушення собаки породи «Лайка», яка є хребетною твариною та належала іншій особі, що знаходилася на території двору біля будівлі кухні на ланцюгу, та реалізуючи свій злочинний умисел щодо жорстокого поводження з твариною, особа сіла зверху на собаку породи «Лайка» та почала душити її руками, але з причин, що не залежали від її волі не змогла виконати свій умисел до кінця. Проте особа була звільнена від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 299 КК України на підставі ст. 46 КК України в зв'язку з примиренням з потерпілою.»¹⁴⁷

г) «28 березня 2020 особа, проїжджаючи повз будинок мешканця села Гранів, з невідомих та незрозумілих причин ймовірно застрелив із вогнепальної зброї двох його собак фактично на очах малолітніх дітей потерпілого. Адвокат звертає увагу суду на те, що станом на день подання скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повідомлення про підозру жодній особі

¹⁴⁵ Ухвала Іршавського районного суду Закарпатської області від 30.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79538932>

¹⁴⁶ Ухвала Герцаївського районного суду Чернівецької області від 06.07.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90301270>.

¹⁴⁷ Ухвала Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 13.05.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81740267>.

не пред'явлено та прокурором не вчинено жодних необхідних процесуальних дій щодо надання слідчому вказівок з метою збору більшої доказової інформації. В задоволенні скарги адвоката було відмовлено.»¹⁴⁸

г) «До суду надійшла скарга на постанову слідчого Новгород-Сіверського відділу поліції ГУ НП в Чернігівській області про закриття кримінального провадження від 24 травня 2019 року за ознаками передбаченого ст. 299 КК України кримінального правопорушення (суд задовольнив скаргу).»¹⁴⁹

Отже, відсутність або недостатність виконання службових повноважень судом та правоохоронними органами є негативним явищем, що полягає у байдужості правоохоронних органів до злочинів проти тварин. Це описується своєрідним «другосортним», «не таким суспільно-небезпечним» злочином. Цей міф було розвіяно попередньо в описі наслідків ігнорування злочинів пов'язаних із жорстоким поводженням із тваринами. Обов'язком слідчого є прийняти повідомлення про злочин та внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та здійснити досудове розслідування за фактом злочину, проте більшість із них завершуються постановою про закриття кримінального провадження. Також існування даного явища засвідчуються чисельними скаргами на бездіяльність слідчого до начальника відділення поліції, прокурору чи до суду. Застосування до обвинувачених запобіжних заходів у кримінальних провадженнях майже відсутня, оскільки запобіжні заходи не застосовуються у справах щодо жорстокого поводження з тваринами. Тобто обвинувачені у даній категорії справ не є такими, що несуть ризик невиконання процесуальних обов'язків або перешкоджанню кримінальному провадженню шляхом знищення доказів або впливу на потерпілого.

¹⁴⁸ Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 17.12.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93641163>.

¹⁴⁹ Ухвала Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 12.11.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85553316>.

5.3. Зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду

Гіпотеза: зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду, а саме вважання цього виду кримінального правопорушення «другосортним».

Проблема: в більшості судових вироків засудженому за жорстоке поводження з тваринами призначають покарання за ст. 299 КК України, але на підставі ст. 75 КК України, особа звільняється від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробувальним строком (існування негативного явища «умовних» вироків). У більшості вироків засудженні звільнені від відбування покарання з випробуванням на один рік.

а) «Києво-Святошинським районним судом Київської області від 10 серпня 2020 року була доведена вина обвинуваченого у вчиненні умисного злочину за ч. 1 ст. 299 КК України. Особу було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, і суд призначив покарання у вигляді обмеження волі на строк один рік. Проте за щире каяття та позитивну характеристику, суд прийшов до висновку про можливість звільнити особу від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, встановивши йому іспитовий строк один рік.»¹⁵⁰

б) «Софіївським районним судом Дніпропетровської області від 18 грудня 2018 року була доведена вина обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення передбачене ч. 3 ст. 299 КК України, тобто жорстоке поводження з тваринами, яке вчинене умисно та призвело до загибелі тварини з особливою жорстокістю у присутності малолітнього. Суд призначив особі покарання у вигляді позбавлення волі строком на п'ять років. Проте на підставі

¹⁵⁰ Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 10.08.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90860582>.

ст. 75 КК України засудженого було звільнено від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробувальним строком на три роки.»¹⁵¹

в) «Семенівський районний суд Полтавської області визнав вину обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 299 КК України, за яким призначив йому покарання, узгоджене сторонами угоди про визнання винуватості від 26 лютого 2018 року у виді п'яти років позбавлення волі зі звільненням від відбуття покарання з випробуванням. Проте суд звільнив особу від відбування призначеного покарання з випробуванням на іспитовий строк тривалістю три роки, відповідно до ст.ст. 75, 76 КК України.»¹⁵²

г) «Особу, яка, бажаючи вбити, тобто умисно позбавити життя безпородного собаку шляхом знущання над твариною, активним способом, із застосуванням жорстоких методів, які вчиняються болючим способом та завдають тварині болю і страждань, наніс вказаній собаці не менше трьох ударів правою ногою в область тулубу собаки, продовжив наносити безпородному собаці удари ногами по тулубу, спричиняючи йому фізичний біль, від чого собака скавчала. Після чого собака забіг до будинку, проте особа, продовжуючи реалізувати свій злочинний умисел, витяг його з будинку, та взявши до рук сокиру, шляхом знущання над твариною, активним способом, із застосуванням жорстоких методів, які вчиняються особливо болючим способом, умисно наніс безпородному собаці не менше двох ударів обухом сокири в область голови, чим спричинив тварині тілесні ушкодження у вигляді пошкодження шкірного покриву в ділянці голови, перелому лобної кістки. Після чого, особа відніс собаку та викинув за огородам на територію домоволодіння. Особу було звільнено від відбування покарання з випробувальним строком на один рік шість місяців.»¹⁵³

¹⁵¹ Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 18.12.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78848667>.

¹⁵² Вирок Семенівського районного суду Полтавської області від 28.03.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73019231>.

¹⁵³ Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 15.04.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96285723>.

г) «Суд визнав обвинуваченого винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 299 КК України за жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, що вчинене умисно та призвело до загибелі тварини, вчинене з хуліганських мотивів і призначив йому покарання у виді чотири років позбавлення волі; проте особа була звільнена від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки, відповідно ст. 75 КК України.»¹⁵⁴

Проблема: відсутність доказової бази — судово-ветеринарна експертиза майже ніколи не застосовується та реальне притягнення до кримінальної відповідальності настає у випадках, коли докази практично неможливо спростувати. Судово-ветеринарна експертиза проводиться зовсім рідко, що стало нормою у судовій практиці, оскільки її проведення є виправданим, тільки у випадку, коли сукупність інших доказів не дає можливості встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Серед іншої доказової бази, якою часто зловживають, є протоколи патологоанатомічного розтину трупа тварини, показання обвинуваченого, свідків та потерпілого, протокол огляду місця події, знаряддя вчинення злочину. Вчасно проведена експертиза дозволить запобігти спробам уникнення кримінальної відповідальності чи відбування покарання.

а) Судово-ветеринарна експертиза проводилась тільки у цій справі (2020 року), що є нормою у справах жорстокого поводження з тваринами, оскільки експертиза застосовується за відсутності експертних знань, не дає можливості встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. «Висновком експертів № 07-2019 за результатами проведення комісійної судово-ветеринарної експертизи від 07 травня 2019 року було встановлено чисельні ушкодження тіла кошеня, що, після проведення експертизи, було неможливим спростувати іншими доказами.»¹⁵⁵

¹⁵⁴ Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 30.07.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75637462>.

¹⁵⁵ Вирок Комінтернівського районного суду від 16.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88220383>.

б) «Речові докази по справі відсутні. Особа вчинила злочин у присутності сторонніх осіб, які зробили йому зауваження стосовно вчинення ним неправомірних дій по відношенню до тварини та не реагуючи на них, за допомогою ланцюга, підвісила тварину, а саме собаку невстановленої породи сірого кольору, яка віднесена до хребетних, на гілці дерева та, в подальшому, за допомогою ножа, якого тримав у руці, завдав собаці одного удару в область її тулуба, в результаті чого собака померла. Після цього особа залишила труп собаки на вказаному місці.»¹⁵⁶

в) «При наявності можливих речових доказів, суд визнав доказом лише допит обвинуваченого: суд провів судове слідство у справі щодо всіх фактичних обставин із застосуванням правил ч. 3 ст. 349, ст. 351 КПК України, визнавши недоцільним дослідження в частині інших доказів по справі, окрім допиту обвинуваченої.»¹⁵⁷

г) «Спроба отримати інформацію на предмет обставин утримання тварин та їх стану, позитивного результату не дали, через відсутність вказаної особи за адресою або не бажанням діалогу, які завершилися фразою останньої, що собаки звикнуть. Собаки на вигляд голодні, замучені, вони дуже худі, в них в вольєрі відсутні ємності для води. Собаки поводять себе неспокійно. Вони скулять, якщо їх годувати, то вони вихвачують та хватають їжу, візуально вони дуже худі та занедбані, проте у задоволенні клопотання слідчого про проведення обшуку у кримінальному провадженні було відмовлено.»¹⁵⁸

г) «Особа керуючись раптово виниклим злочинним наміром, спрямованим на жорстоке поводження з твариною, що відноситься до хребетних, взяла дерев'яну палку, яка знаходилась на подвір'ї та умисно, цілеспрямовано, цілковито усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та розуміючи при цьому, що своїми діями здійснює жорстоке поводження з твариною, яка

¹⁵⁶ Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 27.05.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89464722>.

¹⁵⁷ Вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 10.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82921287>.

¹⁵⁸ Ухвала Ковпаківського районного суду міста Суми від 10.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87491422>.

відносяться до хребетних, та призведе в подальшому до її каліцтва чи загибелі тварин, нанесла удари тварині від чого та померла, проте речові докази у справі відсутні.»¹⁵⁹

Проблема: неправомірні рішення суду полягають у відмові або задоволенні ухвал, рішень, що мали б місце під час досудового розслідування та судового розгляду, проте за результатами дослідження доказів та обставин справи суд дійшов висновку про протилежне. Виправдувальні вироки, відмови у задоволенні клопотань, звільнення від кримінальної відповідальності (у даній категорії справ часто у зв'язку із дійовим каяттям), закриття кримінального провадження — рішення судів, що у тому чи іншому випадку були прийняті, нехтуючи принципом справедливого правосуддя.

а) «Особу було визнано невинуватою. Досудовим розслідуванням встановлено, особа перебуваючи в студії телеканалу «UA:ПЕРШИЙ» ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України» умисно з метою розповсюдження відеотвору, що пропагує культ насильства та жорстокості по відношенню до безпритульних собак, закликав до жорстокого поводження з ними, в ефірі телепередачі «Про життя», усвідомлюючи, що відеозапис цієї передачі буде розповсюджений у засобах масової інформації серед невизначеного кола глядачів та слухачів, під час свого інтерв'ю закликав вбивати безпритульних собак, наслідуючи діяльність так званих «догхантерів», висловив переконання в етичності вбивств безпритульних тварин, інформував про способи вбивства тварин шляхом отруєння та відстрілу, тим самим створив відеопродукцію, яка пропагує культ насильства і жорстокості.»¹⁶⁰

б) «В судовому засіданні слідчий Дацковський Д.В. просив клопотання задовольнити, накласти арешт на майно, яке належить особі та зберігається на території комплексу розташованого за адресою: «адреса», а саме на десять

¹⁵⁹ Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 23.06.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Revie w/90058823>.

¹⁶⁰ Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 18.01.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94230 418>.

диких тварин: ведмедиця бура на прізвисько «Маша», віком десять років; ведмідь бурий на прізвисько «Потап», віком чотири роки; ведмідь бурий на прізвисько «Балу», віком чотири роки; ведмідь бурий на прізвисько «Тімоша», віком один рік; ведмедиця бура на прізвисько «Аня», віком три роки; ведмедиця гімалайська на прізвисько «Мальвіна», віком дев'ять років; лев на прізвисько «Річі», віком чотири роки; лев на прізвисько «Льова», віком чотири роки; лев на прізвисько «Вітольд», віком два роки, проте суд залишив клопотання слідчого без задоволення.»¹⁶¹

в) «Особа заподіяла травми та знущання над кобилою по кличці «Юціх», сірої масті, яка не виявляла агресії, використовуючи в якості знаряддя злочину сільськогосподарський інструмент — вила та усвідомлюючи безпомічність кобили, безпричинно, особа нанесла їй один удар в область задньої лівої кінцівки спричинивши тілесні ушкодження у вигляді: «двох колотих ран в ділянці стегна задньої лівої кінцівки, відстань між якими становить десять см.», що призвело до її каліцтва та підтверджується актом клінічного обстеження Виноградівської районної державної лікарні ветеринарної медицини № 2 від 05 вересня 2019 року, проте суд дійшов висновку про звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 299 КК України, на підставі ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям.»¹⁶²

г) «Особа для завдання істотного болю собаці породи «Німецька вівчарка», віком п'ять років на прізвисько «Мухтар», яка відноситься до хребетних тварин, із застосуванням жорстких методів його вчинення, тобто таких, які вчиняються особливо болючими способами, за допомогою наявної в нього сокири завдав собаці, що знаходилась на подвір'ї будинку та належала іншій громадянці, численні удари в область голови обухом, внаслідок чого тварина отримала тілесні ушкодження у вигляді забійних ран черепа голови, які

¹⁶¹ Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 9.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79102297>.

¹⁶² Ухвала Виноградівського районного суду Закарпатської області від 25.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95855213>.

призвели до крововиливів в головному мозку тварини, суд прийняв рішення кримінальне провадження закрити.»¹⁶³

г) «Особу, що за допомогою пневматичної гвинтівки здійснила два постріли по безпритульній собаці, один з яких був спрямований в область тулуба, а інший — прицільно в область голови собаки, що призвело до травмування очного яблука та його «випадання», спричинивши біль та страждання тварині, після чого залишив пораненого ним собаку напризволяще було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та кримінальне провадження № 12020025100000033 було закрито, відомості про яке внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 17 липня 2020 року.»¹⁶⁴

Отже, зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду можна зважити через відносно малу кількість обвинувальних вироків. Більшість із них — це визнання суб'єктом злочину своєї вини із відповідними привілеями ст. 66 КПК України. У іншому випадку без наявної доказової бази довести винну суб'єкта злочину є досить складним, тому ці провадження закривають. Ще один висновок — це «доброта» суддів, що проявляється у призначенні покарання у вигляді штрафу меншому за мінімальну межу санкції ст. 299 ККУ або прийнятті «умовного вироку», у більшості випадків, строком на один рік.

* * *

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що порушення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України полягає у відмові проведення процесуальних дій, що у свою чергу призводить до неповноти судового процесу, призначенні покарання, яке не відповідає ступеню суспільної

¹⁶³ Ухвала Путильського районного суду Чернівецької області від 08.07.2020. — <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90403217>.

¹⁶⁴ Ухвала Вінницького районного суду Вінницької області 22.02.2021. — <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95082183>.

небезпеки вчиненому злочину винним, тобто більш м'яке, що не передбачено санкцією ст. 299 КК України, недостатньому або невірному обґрунтуванні мотивувальної та резолютивної частин змісту ухваленого судом вироку щодо кримінального порушення ст. 299 КК України. Відсутність або недостатність виконання службових повноважень судом та правоохоронними органами полягає у повній відсутності застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування жорстокого поводження з тваринами, що негативно впливає на хід досудового розслідування при здійсненні слідчих (розшукових) дій та збиранні доказів, бездіяльності слідчого, прокурора стосовно невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, закритті кримінального провадження у більшості досудових розслідувань за ст. 299 КК України. Зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду полягає у звільненні особи від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробувальним строком (існування негативного явища «умовних» вироків), відсутність доказової бази (мала кількість проведення судово-ветеринарної експертизи), правомірності рішення судів, що полягають у відмові або задоволенні ухвал, рішень, що мали б місце для успішного досудового розслідування та судового розгляду.

Тому дослідження щодо дотримання верховенства права у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами варто продовжувати для покращення судової практики, покращення роботи правоохоронних органів, притягнення уваги суспільства до проблеми, що потребує нагального вирішення.

ВИСНОВКИ

Міжнародно-правові акти та національне законодавство, покликані забезпечувати охорону тварин від жорстокого поводження, приділяють головну увагу емоційно-моральному аспекті поводження з тваринами та морально-етичним нормам суспільства. Право побудоване на морально-етичному обов'язку людини відповідати за шкоду, заподіяну тваринам. Воно направлене на забезпечення охорони права тварин на безболісну смерть, права не бути покинутими власниками, права не бути підданими надмірним стражданням та гострому болю, права на фізичні навантаження, їжу та воду, права на отримання якнайшвидшої ветеринарної допомоги при захворюванні та отриманні травм. Ставлячи за мету забезпечити благополуччя тварин та покласти на людину обов'язок поважати тварин та робити все для їхнього добробуту, міжнародне та національне право передбачає утілення концепції прав тварин.

Сучасний стан розвитку концепції прав тварин відповідає морально-етичній ідеології національного та міжнародного права щодо захисту прав тварин. В залежності від національного законодавства концепція прав тварин трактується по-різному: від визнання тварин як суб'єктів, що мають права і інтереси та до повного нехтування захистом прав тварин, що проявляється у відсутності законодавчо-закріплених норм, що забороняють жорстоке поводження з тваринами. Проте сучасному праві притаманна видова дискримінація, що полягає у правовому закріпленні засудження жорстокого поводження до одного конкретного виду тварин та виправдовує її до іншого виду. Концепції прав тварин полягає у правильному трактуванні принципу рівності, що ґрунтується на рівному взятті до уваги потреб різних видів істот та зовсім не полягає у рівному ставленні до представників різних видів. Здатність відчувати страждання та біль є передумовою для виникнення прав та інтересів тварин. Головна ціль концепції прав тварин полягає у законодавчому закріпленні принципів, прав та стандартів захисту тварин з метою забезпечення благополуччя тварин.

Аналізуючи різні варіації та обґрунтування концепції прав тварин, з основних можна навести наступні: концепція прав тварин щодо правосуб'єктності тварин розглядає тварин під призмою їх здатності виступати учасником правовідносин; концепція прав тварин, побудована на інтересах, полягає у розгляді прав тварин не як певної загальнообов'язкової форми поведінки, а у світлі основоположних інтересів тварин; концепція належності прав як «суб'єктам життя» тварини має набір мінімальних прав, що належать тваринам, право на задоволення своїх потреб та інтересів, оскільки тварини мають свої цілі відповідно до їхньої природи; концепція прав тварин «завіси невідання» концентрує свою увагу на соціальному становищі тварин у суспільстві та на використанні людиною тварин задля власних потреб лише через факт народження людиною.

Міжнародне право забезпечує охорону права не бути покинутими власниками, права не бути підданими надмірним стражданням та гострому болю, права на фізичні навантаження, їжу та воду, право отримання якнайшвидшої ветеринарної допомоги при захворюванні та отриманні травм. Дослідженні європейські конвенції ставлять за мету захист прав тварин, що полягають у забезпеченні права тварини на благополуччя та покладаючи на людину обов'язок поважати тварин та робити все для їхнього добробуту, завжди пам'ятати, що тварини мають здатність відчувати надмірні страждання та гострий біль.

Національне право щодо надання тваринам прав залежать від моральних засад країни та юрисдикції цієї країни: від визнання тварин як суб'єктів, що мають права та інтереси до повного нехтування питання інтересів тварини, що проявляється у відсутності законодавчо закріплених норм, що забороняють жорстоке поводження з тваринами. Українське законодавство відповідає положення міжнародно-правових актів та є прикладом законодавства, де тварини виступають у ролі об'єктів права власності та інших речових прав. Тварина не є носієм прав, проте її захист передбачений обов'язками власників

тварин. Національним правом передбачено право тварин на їжу, воду, контакт із зовнішнім світом, фізичну активність, фахову ветеринарну допомогу.

Із аналізу вітчизняної судової практики можна дійти висновку про порушення принципу верховенства права під час судового розгляду кримінального провадження за ст. 299 КК України, відсутність або недостатність виконання службових повноважень судом та правоохоронними органами та зневажливе ставлення до кримінальних проваджень щодо жорстокого поводження з тваринами з боку правоохоронних органів та суду.

Притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є «формальністю», що існує лише у законодавчій базі, проте не у реальному житті, часто причиною цього є неякісно прописані положення законодавства, що створює проблеми при кримінально-правовій кваліфікації. Також проблемою є низька правосвідомість щодо захисту прав тварин, що негативно впливає на моральні засади та цінності суспільства в цілому. Іншою проблемою є байдужість правоохоронних органів та суду, що проявляється у відмові прийняти повідомлення про злочин, відсутність доказової бази та проблеми її отримання, закриття кримінального провадження або винесення рішення, що не відповідає ступеню суспільної-небезпечності вчиненого діяння.

Дослідження розвитку концепції прав тварин у міжнародному і національному праві та дотримання верховенства права у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами варто продовжувати для покращення судової практики, покращення роботи правоохоронних органів, привернення уваги суспільства до проблеми, що потребує нагального вирішення з метою покращити добробут тварин в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про захист тварини від жорсткого поводження. Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV (Зі змінами) – Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 27. – Ст. 230.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу. Закон України від 08.10.2021 року. – Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 47. – Ст. 382.
3. Конституція України. – Відомості Верховної Ради України. – 1996 (Зі змінами). – № 30. – Ст. 141.
4. Цивільний кодекс України. Від 16.01.2003 № 435-IV (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Від 07.12.1984 № 8073-X (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України. Від 05.04.2001 № 2341-III (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Від 13.04.2012 № 4651-VI (Зі змінами). – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
8. Правила утримання домашніх собак та котів у місті Києві. Рішенням Київської міської ради від 27.10.2007 № 1079/3912. – https://kyivcity.gov.ua/navkolyshnie_seredovyshche_mista/tvaryny/pravila_utrimannya_i_doglyadu_z_domashnimi_tvarinami/
9. Ухвала Октябрського районного суду міста Полтави від 20.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88083989>.
10. Ухвала Новосанжарського районного суду Полтавської області від 02.10.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84677863>.

11. Ухвала Комінтернівського районного суду міста Харкова від 15.05.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81747914>.
12. Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 03.01.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86977540>.
13. Ухвала Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 29.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95867229>.
14. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 17.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88317782>.
15. Вирок Березанського районного суду Миколаївської області від 10.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82918799>.
16. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 17.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88317782>.
17. Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 11.11.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85654319>.
18. Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 31.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95966355>.
19. Постанова Верховного Суду від 03.07.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75286642>.
20. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 25.05.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89553254>.
21. Вирок Херсонського апеляційного суду від 18.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79273884>.
22. Вирок Вінницького апеляційного суду від 07.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87442472>.
23. Постанова Верховного Суду від 11.05.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96933478>.
24. Ухвала Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 12.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83145279>.
25. Ухвала Херсонського апеляційного суду від 09.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79075280>.

26. Ухвала Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 11.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82984106>.
27. Ухвала Лебединського районного суду Сумської області від 24.01.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71785152>.
28. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 03.06.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89611427>.
29. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська від 10.10.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78018306>.
30. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 11.04.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81117656>.
31. Ухвала Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 16.07.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90417991>.
32. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 27.04.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96696903>.
33. Ухвала Монастирського районного суду Тернопільської області від 23.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83202336>.
34. Ухвала Іршавського районного суду Закарпатської області від 30.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79538932>.
35. Ухвала Герцаївського районного суду Чернівецької області від 06.07.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90301270>.
36. Ухвала Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 13.05.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81740267>.
37. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 17.12.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93641163>.
38. Ухвала Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 12.11.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85553316>.
39. Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 10.08.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90860582>.
40. Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 18.12.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78848667>.

41. Вирок Семенівського районного суду Полтавської області від 28.03.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73019231>.
42. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 15.04.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96285723>.
43. Вирок Калинівського районного суду Вінницької області від 30.07.2018. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75637462>.
44. Вирок Комінтернівського районного суду від 16.03.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88220383>.
45. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 27.05.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89464722>.
46. Вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 10.07.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82921287>.
47. Ухвала Ковпаківського районного суду міста Суми від 10.02.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87491422>.
48. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 23.06.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90058823>.
49. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 18.01.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94230418>.
50. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 9.01.2019. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79102297>.
51. Ухвала Виноградівського районного суду Закарпатської області від 25.03.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95855213>.
52. Ухвала Путильського районного суду Чернівецької області від 08.07.2020. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90403217>.
53. Ухвала Вінницького районного суду Вінницької області 22.02.2021. – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95082183>.
54. Animal Welfare Act. – 1972. – <https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html>.
55. Animal Welfare Act. – 2006. – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/contents>.

56. Ibidem. – 1972. – <https://www.animallaw.info/statute/finland-animal-welfare-act>.
57. Federal Act on the Protection of Animals. – 2004. – https://docs.google.com/viewer?url=http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_2004_1_118/ERV_2004_1_118.pdf.
58. Universal declaration of animal rights (UNESCO, 15 October 1978). – <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf>.
59. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. – 1986. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.
60. Європейська конвенція про захист домашніх тварин. – 1987. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.
61. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні. – 1968. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_227.
62. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах). – 1976. – <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680076da6/>.
63. Ворона В.А. Етико-правові аспекти законодавчого забезпечення захисту тварин. – «Молодий вчений» № 3 (30), березень 2016. – С. 572-577.
64. Melanie Joy Why we love dogs, eat pigs and wear cows. – Conari Press, 2010 – 204 p.
65. Ryder R. D. Animal rights. Changing Attitudes towards Speciesism. – Basil Blackwell, 1989. – 385 p.
66. Сінгер П. Визволення тварин. – Rabulum, 2019. – 456 с.
67. Johannes Kniess Bentham on Animal Welfare. – British Journal for the History of Philosophy. – 15 p.
68. Нечипорук Л. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: автореф. дис. канд. юрид. наук; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України.. – Київ, 2009. – С. 3.

69. Гарольд Лерч Буття 1-11: Початок Усього: Дивовижна історія з найбільш читаного тексту в світі. – Авторське право, 2022. – С. 99.
70. Ворона В. Критика антропоцентризму як основної підстави обґрунтування практики спесишизму в західній культурі. – Актуальні проблеми філософії та соціології, 2015. – 25–28 с.
71. Сидоренко О. Право та мораль як основні способи правового впливу на суб'єктів. – Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія. – Миколаїв, 2016. – С. 405-420.
72. Regan T. The case for animal rights. – Berkeley, 1983. – 425 p.
73. Ролз Джон. Теорія Справедливості. – К.: Вид. «Основи», 2001. – 822 с.
74. Rowlands M. Animal Rights: Moral Theory and Practice / Rowlands. – New-York: Palgrave Macmillan, 2009. – 240 p.
75. Donaldson S., Kymlicka W. Zoopolis. A political theory of animal rights. – OXFORD University press., 2011. – 329 p.
76. Ryder R. D. Speciesism, Painism and Happiness. A morality for the twenty-first century. – SOCIETAS, 2011. – 156 p.
77. Турська В.О. Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження: дис. канд. юрид. наук. – Архів Національного університету «Одеська юридична академія», 2016. – 232 с.
78. Шеховець В.В. Сучасний концепт права власності та його реалізація у фауністичному законодавстві. – Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(16), том 2, 2017. – С. 68-72.
79. Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови: у 7 томах: Вип. 5: Київ: Наукова думка, 2006. – С. 37-66.
80. Єрмоленко В.М. Концепція прав тварин крізь призму критичного аналізу. – Часопис Національної академії правових наук України, вип. 27, № 4, 2020. – С. 255-266.
81. Animals and the Law. – Encyclopedia, 1998 (with changes). – <https://www.britannica.com/topic/animal-rights>.

82. Засідання восьме Верховної Ради України від 18 вересня 2013 року. – <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5058.html>.
83. Animal rights by country or territory. – Encyclopedia, 2022. – https://en.wikipedia.org/wiki/Animal_rights_by_country_or_territory.
84. Global Animal Law. Database legislation. Animal legislations in the world at national level. – Database, 2022. – <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html>.
85. Alternatives to Animal Testing. – <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-experimentation/alternatives-animal-testing/>.
86. Ezra Klein, Joe Posner Explained: Documentary television series. – Vox Media, 2019. – 2 season 8 episode.
87. Shaun Monson Earthlings: Documentary film. – Nation Earth, 2005.